

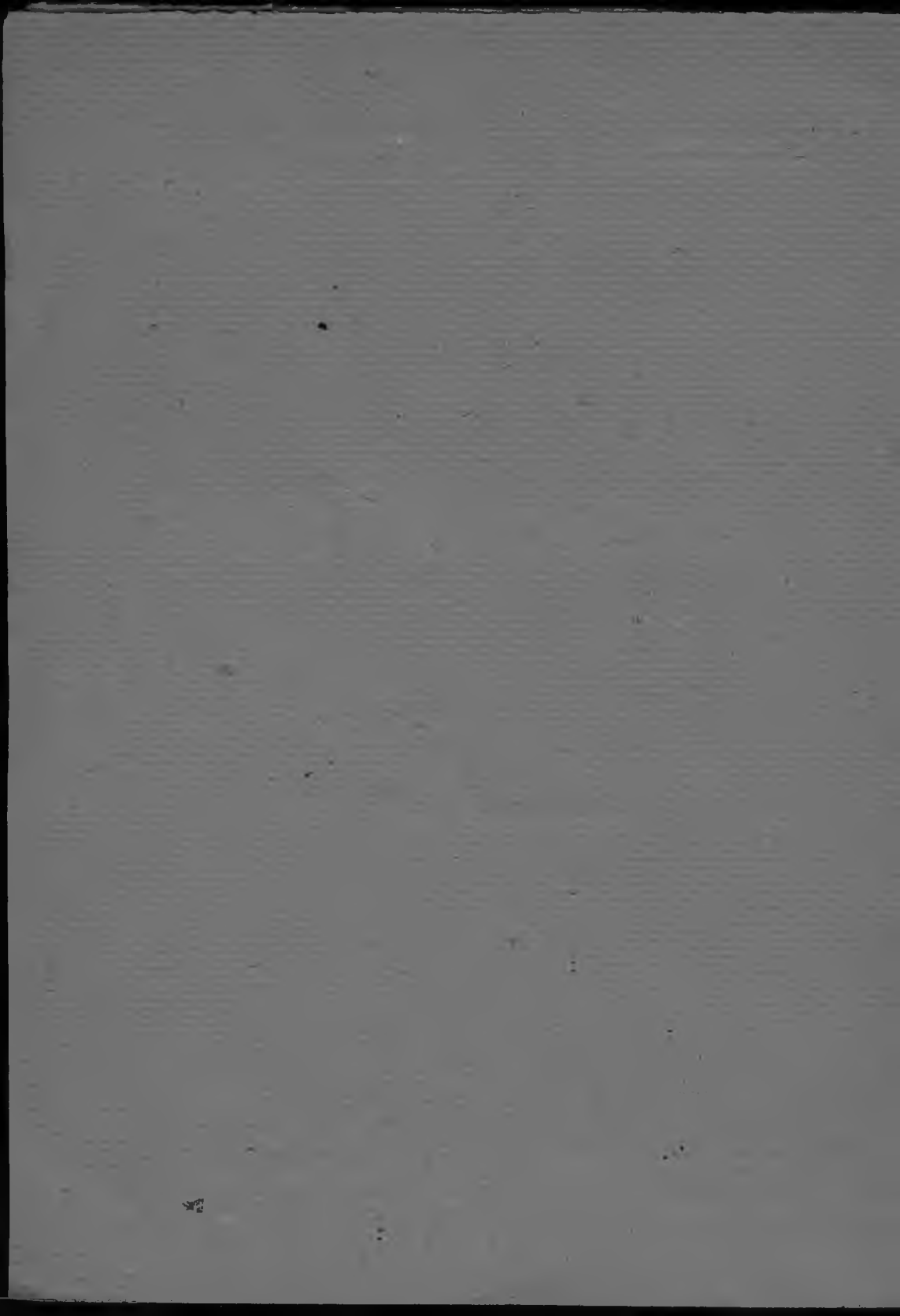
~~117~~
С. ЗАРЭЧНАЙА.

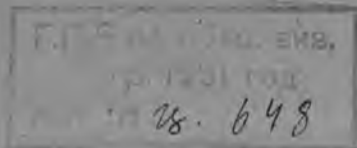
КОЛХОЗЫСО ИКШЫВЭ

54102

М Н Р О Б И З Д А Т
Иошкар-Ола. . . . . 1931 ий.

Школыш кошташ йөршашлык дэч изи йоча шамычым колхозышто кузэ ончыман.

1929 ийыштэ Моско олаш колхозысо ўдрамаш-шамыч погынымалш лийын. Колхозысо ўдрамаш-шамыч шкэ папашт, шкэ илышыштым сайэмдышаш нэргэн кангашы-маштэ—папаштат, тунэммэ шотыштат ўдрамаш пөрйэнг дэч вараш(шэпгалан) кодэш—манын, вуй шиймэ сэмын өпкөлэн ойлэныт. Чыпжак, колхозысо ўдрамаш шамыч ут-ларакшым тунэмдымэ улыт. Пөрйэнг—вийакш папам штыш—шонышаш пыта, йара лийэш. А ўдрамашын гын, колхоз кӱргысӱ озанлык наша дэч посна сурт кокласэ, икшывэ ончымо папам: шолташ, кӱбӱташ, цукшаш, йӱкташ, ургаш, чикташ, мушкаш, икшывэ ончаш, тулэч молыжо—шотлэн пытарашат огэш лий. Тунэммэ нэргэн ойлымыжат ок кӱл, жэным кушто муат?

Колхозысо ўдрамашлан тунэмалш тӱгалмэ дэч ончыч пӱрвӱйак икшывэ ончымо наша дэч утлаш кӱлэш. Тидлан колхозэш йоча ончымо учрэждэнийым: йаслийым (3 ийаш дэч изи йоча-шамычлан), йоча садым (3-8 ийаш-шамычлан) почман.

Йасли, йоча сад, альэ плошчадкэ кэпгэжым, нур папаш штымэ жапыштэ пэпашак чот кӱлэш. Ўдрамаш-шамыч икшывыштым суртэш кышкэн кодэн, кэчэгутлан нур папаш кайат. Шонго кугыза, кува, альэ куд-шым ийаш икшывэ-шамыч кодыт гынат, шэкланэн, кӱлэш сэмын ончэн огыт кэрт. Садланак вэт, утларакшым кэпгэж наша годым тӱрлӱ зийан лийэда.—Иктэ—пӱаш пурэн кайэн колэн, вэсэ—осал лаврам кочкынат, вӱрым пушкэдын колэн, тэвэ—пӱртыш сӱсна пурэнат, шинчышэ азан кидшым кочкын. Ныл ийаш йоча шырпэ дэнэ модынат, пожарым

штэн, пэл йалым йўлалтэн. Тыгэ икшывэ-шамычым орол дэч посна кышкэн кодымаш—шкаланышт, ачапшт-аваштлан энгэк кондымат вэлэ огыл,—колэктив озанлыкым нимо дэч посна кодэн кэртэш.

Ава-шамычын кидышт пашам ышта, шўмышт суртэш кодымо икшывышт вэрыч тул гай йўлэн шога. Тидэ вара паша мо? Укэ, тыгай пашан пэркэлыкшэ пэп кугынак огэш лий, ава шамыч ойгырэн гына орланат, тунэмпапш нэргэн ушышкат ок пуро. Тунэмаш гын,—колкозысо ўдрамаш-шамычлан ышкаланыштак вэлэ огыл,—ўдрамаш-шамычым кугу (ответсвэный) пашаш шогалташ йамдылымэ шот дэнат пэшак кўлэшлан шотлалдэн. Адак тунэмшэ ўдрамаш колкозланат вэлэ огыл,—уло Совэт эллан пэшак чот кўлэн.

Йал-озанлык уэмэш, сотсиализм озанлыкыш савырна. Шога вуй дэнэ плугым—трактыр дэнэ комбайын, урлык комдым—ўдымө машин, сапондым—шиймэ машин, сава дэнэ сорлам—тўрэдмэ, шудо солымо машиң вашталдат, Патыр вийан йал-озанлык машин-шамыч крэсаньыкын кид вий дэнэ штымэ пашажым купытылэмдат, нэлэ паша гыч утарат. Тыгай машин-шамычым кучылтын, вуйлатэн, виктарэн мошташ—шинчышэ, сай тунэмын йамдылалтшэ колхозник-шамыч кўлыт.

Шурно лэктышым кугэмдаш, шёр-торык ыштымэ пашам кўлэш сэмын виктараш, сурт кайык дэн мўкш ончымо пашам вийандаш—йал-озанлык-шанчым-аграномийым шинчышэ, сай йамдылалтшэ колхозник-шамыч кўлыт. Ўдрамаш-шамыч икшывыштым ончэн алгыргыл кийат, тунэмаш огыт шу. Эртак пёрйэн какла гыч гына туныктэн, тыгай пашачым йамдылэн шукташ огэш лий. Садланак колкоз-шамыч мастар пашачэ ситыдымэ вэрыч тўрлө йёсылыкым чытат. Колкозысо ўдрамаш-шамыч чылтак тунэмын огыт крэт мо вара? Кэртыт. Тидлан нуным икшывэ ончымо паша дэч гына утараш кўлэш. Ти-

дэ шот гыч йаслэ, йоча сад, йоча плошчадкэ штымапын кўлэшыжэ, пайдажэ ўдрамаш дэнэ колкозланат вэлэ огыл, —Совэт эллан паш кугу пайда пумыжат, кўлэшыжат раш палэ.

Колкозысо йоча учрэждэньэ шамыч.

Йоча сад дэнэ плошчадкэ кум ийаш дэнэ кандаш ийаш йоча-шамычлан, йасли кум пйаш дэч изи йоча шамычлан шталдэш. Йоча садыштэ икшывэ-шамыч тичмаш кэчымак эртарат манаш лийэш. Тэлым 8-9 шагат гыч 4-5 шагат мартэлан погынат. Кэнэж паша годым гын, эрдэн погынэн, чылт кас мартэак, пычкэмыш лиймэши йоча сад гыч огыт кай.

Йаслыштат тугакак. Йоча сад эксыдэ, талук мучко чарныдэ пашам ышта. Плошчадкэ утларакшым кэнэж паша жаплан гына почылдэш.

Йужо колкозышто йаслым кэнэж жаплан вэлэ почит. Кэнэжлан почмо плошчадкым тэлэ жапланат кодат. Колкозын—йоча-шамычым ашнаш кэлшыпнэ пёртшө, пёрт шташ оксажэ укэ гын, плошчадкым почит. Плошчадкылан изи участкэ мландэ (тўр вэр, вўд альэ чашкэрла воктэн) да йўран годым мойын шогалаш лэваш гына кўлэш, моло нимат огэш кўл.

Ончыкыжо—чыла колкоз пэлэн кэнэж жаплан почмо плошчадкэ-шамыч тэлыланат кодыт. Альэ мартэ пашачэ укэ вэрч тыгай катык лийын шогэн. Йоча учрэждэний вуйлатыпнэ пашачым ола гыч кэнгыж жаплан гына колдат ылэ. Ындэ тыгай пашачым йамдылмэ курслаштэ тўнэм лэкшэ колкоз ўдрамаш-шамычак папам шташ тўналыт. Тыгай курсла коч шагал гын 20 тўжэм пашачэ дэнэ шэмэр ўдрамаш-шамычым туныктэн лукмо. Тидэ шот гыч кэнэж жаплан почмо плошчадкэ-шамычым тэлыланат кадаш лийэш—манын, пэнгыдын ўпанэн кэртына. Шенымаштэ, тыршымаштэ пёрт муашат йөсө огыл. Йо-

ча-шамычым лудмо пёртыш альэ чэрэт дэн колкозник-шамычын пёртышкат погаш (чумыраш) лийэш. Кэлшышэ пёртым чылт нимо сэмынат муаш ок лий гын, үрэм-ыштэ коштыкташ, йандар йужышто модыкташат нимат огыл, йиґгэчэ (йүштө шокишо) могай почэш кунар шогыкташ күлэшым палэн шымапштэ икжывэ-шамычын таза-лыкыштлан кугу пайда гына лийэш.

Йужо колкозлапштэ окса ситыдымэ, альэ пёрт укэ-лан вэрыч йаслэ дэнэ плошчадкым пырля, йаслэ-плошчадкэ манмым штат. Чызэ кочшо аза гыч тўнгалын, кандаш ийаш йоча мартэ чыла пктэши ашнат.

Тугэ гынат, тидын дэн кэлшани огэш лий. Изи икшывэ-шамычым кугурак йоча-шамыч дэч поснак ашнаш, йаслэ дэнэ плошчадкым посна шташ күлэш.

Молан манат гын, йаслыштэ ашнышанилык икшывэ-шамыч плошчадкыштэ ашнышанил ик йоча шамыч дэч пушкы дырак, начарак виґан улыт. Изи икшывэ-шамычлан осал чэр вашкэрак пижэш, осал чэр дэн коланат вашкэрак колэн колтат. Курышталышпштэ кугурак йоча-шамыч чэрым кондэн кэртят. Тўшка йочаштэ осал чэржат чот шарла. Тидын дэч посна кугурак йоча-шамыч изи икшывэ-шамычлан кэчывалым малашышт эркым огыт пу. Тидат тазалык-лан энгэкым конда. Садлан изи икшывэ шамычым кугурак йоча-шамыч дэч поснак кучыман, йаслэ дэнэ плошчадкым посна ыштыман.

Оксам, пёртым нигузэат муаш ок лий гын, йасли дэнэ плошчадкым ик лэвэдыш йүмалсэ пёртөш шташ лийэш. Тыгай годым йасли дэнэ плошчадкэ пөлөм кокласэ пырдыж күжгү, коштмо омса посна лийман. Чара, йандар йужыш лукмо годымат йаслысэ икшывэ шамыч дэн плошчадкысэ йоча шамычым посна вэрыштэ коптыктыман.

Йаслэ дэнэ плошчадкыштэ ылышэ йоча-шамычлан кухным (кочкаш шолтымэ вэрым) иктэш шташ лийэш.

Тугэ гынат, кочышым посна түрлө-түрлым йамдылман. Иаслыштэ улшо тыгыдэ икшывэ-шамыч кугурак йоча кочмо кочыш дэн илэн огыт кэрт, нунылан куштылго кочышым пукпаш күлэш. Садлан изи икшывэ-шамычлан тыгай кочышым (рис, манний шұраш, парэнтгэ ложаш, сакыр, комшот, түлэч моло) налаш копэратив дэн кангашыман, кэлшыман.

Иаслыштэ талукаш дэч кугурак икшывэ-шамычлан чиймэ дэнэ малмэ вургэм кок алмаштыш гыч, талукаш дэч изирак икшывэ-шамычлан чиймэ вургэм дэнэ йолымпалышт алмаштыш гыч лийман. Кровать-шамыч күш ората гұрай лийман, укэ гын, аза-шамыч камбозын кэртит.

Йаслэ вуйлатышым йамдылаш лұмын күрс эрта-ралдэш. 1930 ийын шоншым Моско олаптэ тыгай курсышто 2840 колкозысо ўдраман тунэмын. Марий күндэмыштэ ўдраман тунэм лэктын. Нуно чыланат колкозлаштэ пашам штат. Нины дэч посна йаслэ вуйлатымэ пашаш олала гыч мэдэстра-шамычымат колталдэш. Йаслэ вуйлатышылан сай йамдылалтшэ мэдэстра лийэш гын, пэшак сай. Адак тугэ гынат, ик вуйлатышэ гына чыла пашам шуктэн огэш кэрт. Тудын пэлэн польшка-лыпэ-шамыч күлыт. Тыгай польшкалышэ-шамычымат икшывэ ончаш сай туныкташ күлэш. Тудлан Моско областысэ ава дэнэ аажым аралышэ пёлка кокозлаштэ 600 врачым колтэн. Нуно вэрлаптэ кок тылчэ годым колкозысо ўдраман-шамыч кокла гыч икшывэ ончэн моштышо пашачым йамдылаш тўгалыт. Кок тылчэ эртымэк нунын олмэш вэс йэйг колталтэш. Пашачэ-шамычым күлэш нэрэ йамдылэн шуктымэш тидэ паша дэнэ шталдэш.

Тыгай паша Моско областыштэ вэлэ огыл,—моло областыштат, Совэт Ушэм кумдыкэш шталдэш.

Йаслысэ икшывэ-шамычын тазалыкыштым шагал гын арналан ик кана врач ончыжо, манын, кажнэ йаслым

лишыл больнитсэ (эмлымэ вэр) дэж ушыман. Йаслыш налмэ дэч ончыч кажнэ йочан тазалыкным ончалпак күүлэни. Куд тылчэ дэч изи аза-шамычым шэдра пүчмө огыл гын, йаслыш налам огэни лий. Йаслысэ икшывэ шамыч пэнгыдэ огыт ул, пункудо улыт. Нуным ончымө, мушмө, йүштылтымө, кочышым йамдылымэ годым арулыкым пэни чот шэкланаш күүлэни. Лавра дэн, адак шэкланыдэ ончымаштэ пэни ваншэ чэрланат, колам тунгалыт гын, орашынгала колат. Тыжэч—йаслысэ йоча-шамычын тазалыкыштым врачлан эхсыдэ ончаш күүлэшыжэ раш палэ.

Кум ийаш дэнэ кандаш ийаш кокласэ йоча-шамычлан йоча пөртым шташ гын, утларак сай лийэш. Йоча пөртыштө—колкозысо йоча-шамыч эхсыдэ, йүдэт кэчэт илаш тунгалыт. Тужакак малат, тужакак модыт, тунэмыт-пашамат штат. Садланак йоча саддэнэ йаслэ дэч йоча пөрт сайраклан шотлалдэш. Чынжак, йоча садыштэ илышэ йоча тунэмэш, күүлэш сэмын модэш. Шкэ дэжнэ мийыш—йөршөш вэсэ. Тушто тамакымат шупшыт. Кастэн шуко шинчат, йочалан малашыжэ мэшайат. Йүмашат, вурсэ-далмашат лийэш. Ик манаш мо ок күл тудым ужэш, тудым колэш. Йоча пөртыштө чылажат икшывылан кэлшышын шталдэш.

Шуко ача-ава-шамыч икшывыштым ончэн огыт мошто. Тыгай шот йоча сад напаштэ икшывэ-шамычым күүлэш сэмын ончэн куштымаштэ пэш кугу энгэкым конда.

Йоча пөрт—колкозысо ўдрамаш-шамычланат шуко куштылгылыкым шта, Икшывэ вэрыч кольаныма гыч ван суткалан утара. Икшывэ—йоча пөртыштө лиймэк, аважлан колкоз көргысө озанлык пашам ыштымэ дэч посна тунэмашат, канашат жап лийэш.

Йоча пөртым утларакшэ йал-озанлык еомунлаштэ штат. Тушто вэт кугу-шамычшат общэжитийыштэ пырля илат, ик нот гыч пырля кочкыт.

Краснополан районусо „Гигант“ колхоз 55 комуным, 27 артэлым, мландэ папам пырлыа штышэ 18 ушэмым иктыш ушэн шога. 1929 ийыштэ камундантэ («Трудовик», «Искра», «Лэнинизм», «Прогрэс», «Вольная Поляна») йоча пёртым, артэль дэнэ ушэмлаштэ йоча садым, плошчадкым почэдымэ.

Колхозысо икшывэ-шамычлан илыш корным кузэ почаш.

Колхозышто йоча учрэждэным кузэ штыман? кужэч тугалман.

Дэлэгаткэ дэнэ колхозысо икшывэ-шамычын аваштлан тидын нэргэн вёрвёйак колхоз советыш шижтарыман, партий дэнэ комсомол йачэйкымыт дэн кагашымат, кэлшыман, вара колхозник-шамыч погынымашэш кутырэн налман. Тидлан ончыл коч йамдылалташ күлэш. Колхозысо дэнэ шкэт вуйа тарзэ, йорло-шамычын икшывыштым шотыш налман, умылтарыман, мызар окса кучылтшашым, (кочкыш, ўзгарым, вургэмым налаш мойын) оксам кужэч муаш смэтым.

Кочкаш, вургэм налаш, пёрт, пёртым ырыктыман тул чўетыман—колхоз ўмбач лийман. Ситыдымыжлан копэратсийлан, вап йолыш ушэмлан, „Друг детей“ ушэмлан, шэф организатсийлан полшыктыман.

Ўстёлым, пёкёным, тэнгылым, огаўмбалым мойын колхозник-шамыч шкэ штэн кэртиг. Модыш, тунэммэ арвэр штымэ, кычалмэ шотышто пиеньэр-шамыч шкэ йёным муыт. Йоча-шамычлан вургэмым ургаш күлэш матэриалым копэратыг колда. Дэлэгаткэ-шамыч дэнэ икшывэ шамычын авашт суботныкым ыштэн ургат.

Чыла папа шотшо почэш, виьан эртыжэ, манын, папа виктараш комисым ойырыман.

Тидэ комисыш общэствэник—активист, колхозник дэнэ колхозысо ўдраман, комсомолэс, дэлэгаткэ колла гыч,

тидэ пашам шуктышаш вэрч ойыраш күлэш. Комис—пөртым кычал муаш, туныктымо паша ончышо пөлка дэч йаслэ вуйлаташ пашачым колдаш йодэш, мойын.

Колхоз пэлэн йасли почылдэш гын, йасли вуйлаташ мэдсэстрам колдашлан тазалык ончышо пөлкаш йодмашым пуаш күлэш. Вэрысэ тазалык ончымо дэнэ калык туныктымо паша ончышо пөлкамытын йасли вуйлатышым кучаш оксашт ок ситэ гын, колхозник-шамычлан шкаланышт иктаж могай йоным штыман, шэф организатсийым полшыктыман, мойын. Адак йасли вуйлатышылан шогалташ сай йамдылалтшэ пашачэ, утларакшым сплошной колэктивизатсней шарлыман районлаштэ, ситыдымэ лийын кэртэш. Тыгай гыдым йасли дэнэ площчадкэ пашачэ йамдылымэ күчык жапан курсышто тунэмын лэкшэ колхозысо ўдрамаш-шамыч ўрмагыч утарэн кэртит. Тыгай курсэ сэнтырыштат, вэрлаштат шуко эртаралдэш. Москошто гын колхозысо ўдрамаш-шамыч тўжэм дэн тыгай курсэ коч тунэм лэктыныт. Ивановский областыштэ 500 ўдрамашым, Сэврокавказский крайыштэ 925 ўдрамашым, Сибирыштэ 4 тўжэм утла тарзэ, пашачэ, колхозысо ўдрамаш-шамычым туныктэн лужмо. Ик чок дэн шотлымаштэ пашачэ дэнэ шэмэр крэсанлык ўдрамаш актив кокла гыч шагал гын 20 тўжэм ўдрамашым туныктымо. Нуно кызыт чыланат тунэман коитшашлык дэч изи йоча шамычым ончышо пашачэ лийыныт.

Тугэ гынат, күчүк жапан курсэ колхозысо ўдрамаш шамыч какла гыч чылт күлэш гайэ пашачым йамдылэн кэртэш, манын, вуйлатэн, пашаштышт полшэн шогаш күлэш. Тидлан күчык жапан курсышто тунэм лэкшэ пашачэ вуйлатыман йасли, площчадкэ-шамычым сай йамдылалтшэ пашачэ вуйлатыман, вэс сэмын каласаш гын, образцовый, показательный сад дэк пижыктат.

Сад площчадкэ-шамыч дэч тора лийман огыл. Площчадкэ вуйлатышэ шамыч жапын-жапын мийэн, паша вик-

тараш тунэмын картыт. Садысэ вуйлатышылан коклан-коклан площадкыш мийэн, туныктэн, папа корным ончыктэн кодыман.

Йоча учраждэньэ штымэ папа виктараш ойырымо комислан врачым ўжыкташ күлэш. Пөрт йөра альэ укэ, адак икшывэ-шамычын тазалыкыштым врач ончыжо. Варажат шагал гын, тылчылан кок кана толын, ончэн кайжэ. Удыртыш, траком, адак тулэч моло осал чэран йочам парэмдэн шуктымэш йоча учраждэньыш налаш огэш лий

Йоча сад

Йоча садлан пөргым кукшо, күкпата вэрэш штыман, альэ муман. Адак чодра дэнэ йогыш вүд дэк лишнэ лийжэ. Пөрт пэлэн пакчалан участкэ (мландэ) лийман. Пөргым кычалмэ, альэ угыч штымэ годым врач дэнкангашаш күлэш. Пөрт тошто гын, ачалаш: пырдыжшым ошэмдаш, күварым, окнам, омсам чийалташ, комакам төрлаташ күлэш

Портычко укэ гын, штыман. Умдылам, шуршым, тараканым йөршөш нытарыман.

40 йөчалан шотлэн почмо йоча садыштэ 3-4 пөлөм лийман: папа штымэ, тунэммэ пөлөм, кочмо пөлөм, модмо пөлөм, вургэм кудашмэ (тудак шүргө мушмо) пөлөм. Пөрт кэлшыдымэ гын, изи гын, кочмо пөлөм дэнэ папа пөлөмым иктэшат шташ лийэш. Нэлэ ўпш, пуш ынжэ лий, манын, кухныым моло пөлөм-шамыч дэч ойыртэмынын, торанрак штыман. Йоча садысэ икшывэ шамычлан кочкышым колхозын кухныштыжат йамдылаш лийэш, кочкышыжо гына пзи икшывэ-шамычлан посна кэлшышэ лийжэ. Тугак йаслысэ кухнэшат йамдылаш лийэш.

Кочмо-йүмө вэрыштэ шагал гын, кок кужу ўстэмбал дэнэ ныл кужу тэнгыл лийман. Ўстөлжымат, тэнгылжымат икшывэ-шамычын калыштлан кэлшышын штыман. Ик ўстэл дэнэ кок тэнгыл кугурак икшывэ-шамычлан күк-

шыракым, ик үстэл дәнэ кок тэнгылым изирак икшывэ шамычлан лапкаракым шташ күлэлш. Тидын дэч посна кочмо-йүмө вэрыштэ атэ-шөр опташ шкап-альэ занавэс дэн, пэтырыман огаүмбал лийман. Икшывэ-шамыч мо күлэшым шкэ налын кэртышт, манын, шкапшымат, ога үмбалжымат күкшым штыман огыл. Күмыж-совыла, чашка, шанык тулэч моло үзгарат кажнэ икшывылан посна-посна лийман. Шынчал дәнэ киндэ вэрыч ик үстэл гыч вэс үстэлыш курыштамыштмаш ынжэ лий—манын, кажнэ үстэмбалнэ кок шэнчал атэ дәнэ киндэ оптымо кум корзинка гыч лийман. Кажнэ үстэмбакэ кочкышым посна каструльэш кондаш, посна кугу совла дэн опташ күлэлш. Каструль йүмбалан иктаж могай вэс атым шындыман.

Атэ-шөр шун, йандау, альэ парпоровый (ош күмыж) лийэш гын, утларак сай. Тыгай атэш утэн кодшо кочшышым йатыр жап кучаш лийэш, огэш шопо, огэш вульо. Адак атэ-шоржымат арун кучаш лийэш. Тугэ гынат, шун, альэ парпоровый атэ-шөрым икшывэ-шамыч нэш вашкэ пудыртэн кэргыт. Вулно альэ калай атэ-шөрэнш кочыш пэш вашкэ пужла, икшывэ-шамычым чэрландараш лийэнш. Эн сай атэ-шөрлан алүмин атэ шор (утларакшым кухнышто) шотлалтэш,

Совла күртнө (металлический) лийман, пу совла икшывэ-шамычлан огэш йөрө. Пу совла пэш вашкэ катла. Катлышыжэ кочкышыш, вара икшывын пагарыш логал кэртэш. Адак мушмо шотыштат күртнө совлам пу Совла дэч сайрак мушкаш лийэш. Чыла түрлө атэ-шөр кугу лийман огыл, икшывэ-шамычлан шкаланышт нумалышташ кэлшышэ лийман, үстэмбалым клэйонко дэн лэвэдаш, кажнэ кочмо почэш мушкаш күлэлш. Паша штымаш, тунэммашат тудо пөлөмыштае гын, үстэмбалым кочмо гоным гына клэйонко дэн лэвэдман. Атэ-шөр мушкаш лүмын таз, мочалкэ, вид үштыш лийман. Кочмо вэрыштэ пырдыжэш дэжурный-шамычын лүмыштым возэн сакыман.

Кочмо вэрыштэ түрлө лозунгым, плакатым, пәләдышым мойын пижыктыман огыл.

Дәжурный шамыч үстәмбалаң клэйонкым шәрат, кочкаш пуәдат, атә-шөрым погән налыт (кугуракшә мушкыт) Дәжурный икшывә-шамычлан кум халатым шташ күләш. Клэйонко шотал матәр дән штымә халат утларак сайлан шотлалтәш.

Паша штымә—тунэммә пөлөмыштат үстәл, тәнгыл, шкәп кочмо вэрысә гайак лийман. Тыштә шкапыш икшывә-шамыч шкә паша штымә-тунэммә үзгарыштым: карандашым, чийам, тәтрадыштым, шуныштым, пиләштым, чөгытыштым, пудаштым, күжгү кагазыштым, клэйыштым мойын опташ. Паша штымә—тунэммә пөлөм пырдыжәш икшывә-шамычын пашаштым: сүрәтыштым, модышыштым мойын пижыкташ лийәш.

Модмо пөлөм кумда, вольна лийман, икшывә-шамыч курышталыштын, модын кәртишт. Тидә пөлөмым түрлө-түрлө түсан кагаз дән, уа дән, плак-шамыч дән мойын йытырамдаш күләш. Вождь-шамычын сүрәтыштым пижыктыман. Окнаш занавәским сакыман. Ик манаш, тидә пөлөмым чонәш пижшым шташ күләш. Йытырамдымашым жапын-жапын вапталтыман, укә гын, ик түрлө сүрәт дәч икшывә-шамыч йыгыжгән кәртишт. Тидә пашам кажнә рәволүтсий пайрәмлан, адак икшывә-шамыч дән пырля шташ гын, утларак сай лийәш. чыла түрлө модышым, үзгарым опташ тидә пөләмәшәк шкапым шындыман. Модмо дәч вара чыла модышым икшывә-шамычлан шкаланыштак чөгән налаш туныкташ күләш.

Йоча садыштә могай-могай модыш вара лийман?

Школыш коштшашлык дәч изи икшывә-шамычын модышыштым кнагалан тунэммә арвәр дәч кугунак ойраш огәш лий, тугайракланак шотлалдәш. Изи йоча модшыжла тунәмәш, шкә йырсә үзгарын могайжым, кузә кучылтшашыжым палән наләш, шкә йырсә чыла илышым палән

лийэш, илыш шташ тунэмәш. Икшывэ-шамыч пёртым, кўварым, кўполатым мойын штылаш пәш йөрәтәт. Садлан нунылан столәрныйштә, альэ сурт—оралтә штымаштә паигам, онгам, пүчкәдән кышкымә мола настам погән пуаш кўләш. Йоча сат лишнә мастәрскойат, сурт-оралтә штымаштә укә гың, лұмынат пүчкәдән пуаш лийәш. Икшывэ-шамычын изи пилашт, пудашт, чөгытышт лийәш гың, шкаланышт могай кўләш үзгарым: ошма нумалаш носилкам, оравам, лум эрыктымә торчакым, издәрым мойын шкак штән кәртыт, икшывэ-шамыч дән чодраштә коштмо годым укшым, воштырым, рәгәнчым, пұгыльмым, лышташым пәләдыным погыктыман, тидын дән пөрт көргым йытырамдыман. Атәш вұдым пыштән, илә пушәнгә воштырым кәрын шындаш кўләш. Тыгә икшывэ-шамыч тудо воштырын лышташ шардымыжым, вож колтымыжым шымлән кәртыт. Йандау атыш вұдым тәмән, тушко чывытаным мойын колташ лийәш. Вара вұд рәгәнчым, шудым колтыман. Тыгә изи икшывэ-шамыч вұдыштө илышә наста-шамычын илышыштым шымлән кәртыт. Тыгай илышә пукакым паша штымә—тунәммә пөлөмөш штыман.

Икшывэ-шамычлан сұрәтым, модыным шташышт тўрлө-тўрлө чийан карандаш, кагаз, адак шун лийәш кўләш.

Икшывэ-шамыч кәнгәжым ошма дән, тәлым лум дән модаш куанат. Ошма дән модаш изи совокым, атым налаш кўләш. Пакча дәнә сатыштә паша шташ ләйкә, вәдла, рок шуншмо орава лийман! тидә чылажат изи икшывэ-шамычын вийыштлан кәлшышә лийәш кўләш. Тәлым мунчалташ йол-йәчә, йәчә, издәр лийман. Тугак изи йочашамычлан кәлшышә сұрәтан книшка-шамычым налаш кўләш. Тыгай книшка гыч икшывэ-шамыч шкә йырәә илын дәч посна өрдыж илышым, оласә илышым, паврик-завод пашам, октәбр рәволүтсей, Ләнни пәргән ужын кәртыт.

Шүргө мушмо дәнә вургәм кудашмә пөлөм кытыштә, кужу, покшәч нұльман (онга дән) лийман. Шүргө мушмо

чуланэш кужу, калай умывальникым сакыман. Умывальник шагал гын, вич крантан лийжэ, икшывэ-шамыч ик жапыштэ мушкын кэртышт. Кажнэ крантэ йумалан табу-рэткэш (пёкөнэш) тазым шындаш күлэш. Тушто ик вэдра—лавран вүд опташ, вэс вэдра—йандар вүд опташ лийман. Вэдра-шамыч изи лийаш күлэш, икшывэ-шамыч вүдым шкэ нумал кэртышт. Туштак кўвар ўнимё шотко дэнэ лапчык лийман. Кўварым кид дэн огыл, шоткэш лапчыкым пўтырэн ўштман, йыгыман. Крушка, пўй мушмо шотко дэнэ порошок, шовын дэнэ шовын атэ, шўргё ўштыш шовыч кажнэ йочалан посна лийаш күлэш. Умывальникым, онга ўмбалым, шўргё шовыч сакымэ ишкым йоча-шамычын капыштлан кэлшымэ почэш ўлан пудалаш күлэш.

Школыш коштинашлык дэч изи икшывэ-шамыч шу-кыжо альэ лудын—возэн огыт мошто, шкэ крушкаштым онга ўмбал йумалан иктаж тўрлб сўрэт штымэ дэн гына палэн кэртыт. Садлан йужыжын онга ўмбал йумалан пий сўрэтым, йўжыжлап ушкалым, кумшыжлан шорыкым. сньэгым мойын пижыктыман.

Вургэм кудаשמэ чуланыштэ пырдыж воктэн кужу, пу вэшалкым, икшывэ-шамычын капыштлан кэлшышын шындыман. Пижэргэ дэнэ ушш опташ кўшан онга ўмбалым, калош шындаш ўлан посна-посна рожлан вэрым штыман. кажнэ чуланысэ окнаштэ портычко лийман. Йужым кэчылан ала мызар кана вашталдаш күлэш. Кўвар чийалтымэ лийман, тугайым вэлэ мушкаш каньылэ, адак арун мушкалдэш. Пырдыжым ошэмдаш күлэш.

Шондан икшывэ-шамычлан посна лий ман. Арулыкым лэш чот эскэрыман, йоча-шамычымат шонданым арун кучаш туныктыман. Шонданым вий шутымо сэмын шокшым (комаканым) шташ точаш күлэш. Тидлан посна пёрт (пёлбм) укэ гын, коридорэш, альэ омса тўрэш онга дэн пўльэн изи чуланым шташ, тужак суднышкым (рожан пб-

көн, пөкөн йумалан көршөк шындалтәш) шындаш лийәш. Пөртыштө тидланат вәр укэ гын, шонданым лэваш йумалан шташ вэрәштәш. Лэвашәш тыгә шталдәш: кужу кутышан, ағысыр выньәмым күнчән, тудо выньәмым тугайак кужу, ағысыр йашлык дән пэтырыман. Йашлык үмбалнә рожла шталдәш. Йашлык күкшү ынжэ лий; изи икшывылан 28—29 сантиметр күкшытан, кугурак йоча шамычлан 33 сантиметр күкшытан лийман. Выньәмыш эрәракак (кэчә йәда утларак сай) рокым, альә опмам шаваш күләш. Вара жапын йыклык эрыктән шындыман.

Вургәм икшывын капшылан кәлшышә лийман. Моткоч кужу, лопка вургәмым ургыман огыл. Тыгай вургәм икшывылан модашыжә, курышталашыжә мәшайа. Кәпгәжым үдыр икшывыгә, пөрйән икшывә оп вычкыж выньәр дән ургымо күчык йолашым, трусыкым чийат. Кап кыдал дәч күшкыла, кид, йол чараштә лийәш. Вуйәш оп выньәр дән ургымо калнакым (упшым) упшалыт. йүптырак (йуалгырак) кэчыштә пөрйән икшывә-шамыч тувыр дәнә йолашым, үдр икшывә шамыч тувырым чийат. Удыр икшывә-шамычлан пундашан йолашым чийаш күләш. Тыгай йолаш—кылмымә дәч, пурак, лавра пурымо дәч арала. Пундашан йолаш чийдымә вэрычак крәсаньык үдрамаш-шамыч шукужо үдрамаш (түлэтарман) чәр дән орланат.

Икшывә-шамычын (пөрйәнггә, үдыргә) йолашыштым липчикәш (йүмал тувырәш) альә вачә коч тасма дән нөлтөн кучыман. Чыла вургәмын нәлытшә кыдаләш огыл,-вачә үмбалам вочшо, укэ гын, сайын кушшашым мәшайа, тазалыклан әнгәкым конда. Рэзинкә тасмам полтыш дән пижыктыман: ик мучашыжым—чулкаш, вэсыжым—лицыкыш. Кыдал йыргычат, йол вургә йыргычат нимогай кылдышым штыман огыл. Тыгә кылтән пиктымаш вүр коштшашым мәшайа, тазалыклан кугу әнгәкым шта. Кәпгәжым йоча шамыч чара йолынат коштын кэртят. йолыштым

сисыртымэ годым мойын чикташ иктаж мужыр туплым гына запасыштэ кучыман. Тыгай годым туплым чикты-дэжак огэш лий. Укэ гын, лавра пурэн, вур пужлэн, кугун чэрланыман, йужгынам колмашат лийын кэртэш.

Шыжым, тэлым, шопым икшивэ-шамыч бумазэй вургэм денат коштын кэртыт. Пөрйэн икшивэ-шамычлан йолашым йумач чиймыгэ, умбалгэ ұдыр икшивэ-шамычлан пундашан йолаш ургымо сэмынак, ончыл мोगырәш ваш штыдэ ургыман. Ончыл мोगырышто ваш лийәш гын, икшивэ-шамыч тарманыштым күләш огылан кучылташ тунэмыт. Нунын йолашыштым липчыкәш ордыж вэл гычла пижыктыман. Икшивэ-шамыч лап чыла вургэмымат пушкыдо, вашкә мушкалдшә выньәр дән ургаш күләш. Крәсаньык ұдраман вургэм икшивэ вургэмлан ок йөрө. Тудо пәш коелака (пәшкыдә), икшивэ коваштым чыгылта. Шыжым да шопым икшивэ-шамычлан йоләнышт пашмакым, калошым, тэлым портышкәмым чиктыман. Умбал вургэмышт—коваштә воротникан ужга инчак, пылышан ушш, нижәргә.

Кочкыш йоча садыштә вийан, тамылә, куштылго лийман. Эрдән 8 сагатлан икшивэ-шамычлан ик кружка шөр дәнә үй шұрыман киндә пуалтәш. 12 сагатлан кәчывал кочыш. Кочкышым лиймә сэмын әрә вашталдыл шогаш, тўрлө тўрлым шолдаш күләш. Колхозышто шөр, үй, муно, торык, умбал, пакча-саска, саска-йәмыж уло. Тышкә шұрашым, сақырым, шылым ушаш гын,—икшивэ шамычлан мо күләш чыла ситышә лийәш. Иужо колхозышто икшивэ шамыч кугу йән дән пырля, ик пот гыч кочыт. Тыгә штыман огыл. Кугу йән шамыч койа кочкышым кочкыт, икшивэ-шамычын пагарышт тыгайым шултарән ок кәрт. Нунылан шыл дәч коч утларакшым пакча—саска, саска—йәмыж, шөр, үй күләш. Йамдылашыжә тудо кухнәшак йамдылаш лийәш, кочкышыжым гына вәс тўрлым шолтыман. Иужо колхозышто, мутлан налаш, Уралыштә

„Гигант“ колхозышто икшывэ шамычлан кочмо дэч вара шөрүм йүктат. Чын, шөрүн пэш кугу лайдажэ уло. Тугэ гынат, вийан кайа кочкып дэч вара шөрүм йүктыман огыл. Шөрүм утларакшэ кэчывалым малэн кыньэлымэ почэш йүкташ сайлан шотлалдэш.

Йоча садысэ пашачэ-шамыч.

40 икшывэ йоча садлан ик вуйлалтышэ, модыктышо—туныктышо-шамыч (мызар груп лиймэ шот дэн), кочкаш шолтышо, эрыктышэ, вара жапын-жапын толын, тазалыкым, арулык шотым ончэн кайаш врач кўлыт.

Вуйлалтышылан калык туныктымо папа ончышо полка шогалтымэ—пэдтэхникум тунэм пытаршэ, альэ школып конитшашлык дэч изи йоча-шамычым ончаш йамдылымэ кўчык жанан курсышто тунэм лэкишэ колхозысо ўдрамаш лийын кэртэш.

Туныктышо-модыктышо-шамычлан дошкельник курсышто тунэмын лэкишэ-шамычат лийын кэргыт. Пашам сай шындыман, оласэ йоча сад колхозысо йоча садлан шэф лийэш гын, пэш кугу полишым пуа. Шэф-шамыч колхозыш толын, пашаштэ сптыдымашым ончыктэн, пашам вийандаш полшэн кэргыт. Туныктышо-модыктышо пашачэ сайынак йамдылалтшэ огыл гын, тудлан вэс садысэ, сай йамдылалтшэ пашачэ полшэн, корным ончыктэн шогыман.

Йоча пёрт.

Йоча пёртым утларакшэ йал-озанлык комунышто вэлэ почаш сай. Кугу, пашам сай шындышэ колхоз—комунышто сурт оралтэ штымэ дэнэ культур дэн илыш шот сайэмдымэ пашалан ойырма посна фонд лийэш. Тэвэ тидэ фонд гыч пёрвёйяк йоча пёрт шташ налаш тыршыман. Сцлошной колэктивизатсий шарлыман райошлаштэ йоча пёртлан кулакын пёртшым налаш лийэш.

Йоча пörтыштö пүлэм-шамыч йоча сад пörтысö сәмынак да, тидын дәч посна малмә дәнә чәрланышә йоча-шамычым больнитсып наиггаймә дәч ончыч пәтыраш посна пүлэм лийман. Йоча сад дәч йоча пörтын ойыртәмышыжә тыгайә: тыштә йоча-шамыч ваш сутка, әксыдә илаш тунгалыт. Моло илыш шотшо туптат йоча садысә гайак лийәш; кәчывалым кочмо дәч вара кастән 7 шагатлан кас кочыш гына шталдәш. Кас кочкыш дәч ончыч туныктышо-модыктышо икшывә-шамычым йа модыкта, йа иктаж нәргән лудәш, йомакым каласкала.

Малымә пөлөмыштә кажнә икшывылан посна кровать да, вургәм опташ кажнә кровать пәлән пökөн дәч моло нимат лийман огыл. Кровать—пиластан гай пу ораташ выньәр шупшман лийәш. Вургәмым кажнә кровать тураш штымә ипкәшат сакалаш нимат огыл. Малымә пөлөмыштә воспитатәльнитса дәржурныйлан кроватьшат лийын кәртәш да, йыгырә пөлөмыштö, омсам комдык почын шындән, посна мала гын, утларак сайлан шотлалдәш. Йүдлан изи икшывә-шамычын кровать йүмалан көршöкым, кугырак-шамычлан омса шәнгалан вәдрам шындыман. Малшылак түгö ләкшә икшывә-шамычын йүмалнышт кләонкым пышташ күләш. Нөршö вургәмым, вакшым тунамак вашталдыман, алманштыман, кбжгам мардәжыш луктын сакыман. Йоча пörт пәлән монча икшывә-шамычлан чылт посна лийаш күләш. Йоча пörт дәнә монча кокла тора ынжә лий, изи икшывә-шамычым нумал коштыкташ каньылә лийжә. Мончажат, монча ончылжат вольна, волгыдо лийман. Комакам сайын опташ күләш, пуш ләкман ынжә лий. Төшто мончаш пурташ вәрәштәш мойын гын, тудым сайын төрлаташ, комакажым ачалаш күләш. Тазшамычым ум налман. Икшывә шамычым мончаш арньа йәда пурташ күләш. Мончаш пуртымо дәч ончыч чыла икшывә-шамычын үныштым түрәдман. Мончаш пурымо кәчә чиймә вургәмымат, шартышымат вашталташ күләш;

тидэ кэчын туныктыман огыл, пөрт көргым эрыктэн шындыман. Воспитательнитсэ-шамыч чыла папам шуктэн огыт кэрт, садлан мончаш пурташ полшаш икшывэ-шамычын аваштым дэжурство шот дэн налаш күлэш.

Йоча площадкэ.

Йоча садлан пөртым муаш ок лий гын, йоча площадкым почыт. Плошчадкым төр вэрэи штыман; площадкэ лишнэ йогышо, альэ шинчыш вүд, чашкэрла альэ чодра, адк йэйг конитман пуракан корно дэч өрдыштө лийман. Плошчадкэ йыр пэчым пэчаш, лакылажым төрлаташ күлэш. Комсомолэе дэнэ пионьэр-шамычлан пэлэдыш шындаш йыраңым штэн пуман; пэлэдышыжым икшывэ шамыч шкэ шывдэн кэртыт. Икшывэ-шамыч ошма дэн модаш пэш куанат, манын күшнат возынна. Чын, ошма дэнэ модаш куанатак. Адак ошма дэн модман тазалыкланат пойдам конда. Садлан площадкын ошмам кондаш күлэш. Ошмам йашлыкэш оптэн шындыман. Йашлыкшэ пунташтымэ лийэш гынат йөра. Йолкорнылашат ошмам шавыман.

Йуран годым мойын шогалан площадкэш онга лэвашым штыман. Тудо лэван—кэчывал кочыш дэч вара икшывэ-шамычлан каналданат йөрнө лийэш.

Кровать укэштэ икшывэ-шамычым мэшакэш олымым, альэ шудым шүшман кожгашат малтан лийэш. Кожга йумач, мландэ үмбалам онгам гына шаралтыман. Тыгай шартыш--йоча пөртысө дэнэ йоча садысэ дэч шуко шудэш толэш.

Үстөл дэнэ тэггыл-шамыч йоча пөртысө сэмынак икшывэ-шамычын капынтлан кэлшынын шталдэш. Мландэш уралтэн (альэ кырэн) шындымэ тур моклакаш (йолэш) онгам пудалшыч—йөрыш, тылэч моло нимат ок күл.

Шонданым йоча садысэ сэмынак штыман. Икшывэ-шамычын модмышт, папат вэр дэч өрдыжан, эн умбал лукэш шташ күлэш.

Йоча плошчадкэ лишнэ иктаж тўрлө оралтэ, сурт лийэш гын, пэшак сайэ ыльэ; йўран, мардэжан йўштө игэчан годым икшывэ-шамыч тушто шогэн, каймышт [го-
дым модышыштым, ўзгарыштым оптэн кодэн, адак кочы-
шым йамдылэн кэртиг ыльэ. Садлан плошчадкылан вэ-
рым иктаж пуста сурт, оралтэ воктэн кычалман, йөнөш-
тарман; тыгай сурт оралтэ шўкшў гын, ачалыман. Йоча
плошчадкым лудмо пөрт, клуб, йошкар цусак, школ, ик
манаш, кэч могай гынат, общэствэный пөрт пэлэн почаш
лийэш.

Йоча плошчадкым тэлыланат кодаш тыршаш кўлэш.
Тудо плошчадкэш катокым, ий курыкым мойын штыман,
йоча-шамычлан канаш тэнгыл-шамычым, тугак кодыман.
Модыш дэнэ тунэммэ ўзгарым плошчадкэ пэлэнсэ пөртиш
налман; икшывэ-шамыч ырыкташ пурымышт годым мо-
дын, тунэмын кэртишт. Кугу, вольна пөрт укэштэ тэлым
плошчадкыштэ кочкышым, канымашым (малмашым), за-
нэтийым шташ ок лий дыр. Тугэ гынат, йоча садлан у
пөрт штымэш тэлэ плошчадкэ пашам виктарашак тбчы-
ман.

Плошчадкэ кучаш роскот йоча сад кучымо дэч йатыр
шагал кайа. Плошчадкыштэ групп вуйлатышэ-шамыч
гына кўлыт. Уборшчитсэ, кочкаш йамдылшэ мойын пло-
шчадкыштэ ок лий. Тидэ пашам икшывэ-шалычлан авашт
йэжурство шот дэн йара штат. Плошчадкыштэ сторож
кўлэш лийман. Сторожым нэлэ пашаш колташ йөрдымө
члэн-шамыч кокла гыч правльэнэ шогалтэн кэртэш. Кү-
лэш ўзгар штымаш, налманат шулдэш толэш. Кэнэж
плошчадкэ жаплан гына почылдэш; ава-шамыч ышкэ ик-
шывыштлан кўмыжым, совлам, кружкам шкэ кумыла пу-
ат. Вэдра, чугын көршөк, кастрюль, кукнышто кучылт-
шаш тулэч моло ўзгарат икшывэ шамычын авашт дэч
погалтэш, плошчадкэ пэтырнымэк мөнгө пуалтэш.

Активист—организаторлан йоча-шамыч коклаштэ паша штымэ нэргэн мом шинчыман.

Альэ мартэ возыманц—йоча площадкысэ, альэ йоча садысэ пашачылан огыл (тудлан тидэ шагал),—йоча учрәждәний почшо активистлан, организаторлан, сад совэтыш пурышо икшывэ-шамычын ачашт-аваштлан лүмлымбө, икшывэ-шамыч коклаштэ пашам күзэ штышаш нэргэн умылтарэн возымо.

Эн кугу пашажэ—руководительнысым кычал мумаштэ. Руководительнитса кызытсэ жаплан кэлшышэ, совэт йэн лийман. Тудо икшывэ-шамычым йōратышэ, нуным ончән моштыжо. Руководителнитсалан сай кнагачэ лийман, икшывэ-шамычым ончән куштымо нэргэн кнагам, газэтым лудын шогыман, күчүк жапан күрешыто тунэм налмэ шинчыманыжым йәшараш тырышман. Тидын дэч посна воспитателнитсалан шәмэр калык дән кылым кучыман, икшывэ-шамычын аваштлан икшывэ ончымо нэргэн умылтарыманым, кангашыманым штыман, колхозышито түдөч моло обществәнний пашамат штыман.

Йоча садыштэ 20 йоча вэлэ гын, ик группым вэлэ штат. Иктаж 40 йоча погна гын, кок группан шәлалдәш. Пөрвөй группыш 3 йаш гыч 5 йаш мартэ, кокымшо группыш 6-7 йаш йоча-шамыч ушалдыт. Тугэ гынат, тыгэ шәләдыманштэ икшывэ-шамычын ийыштым вэлэ огыл,—тазалыкыштымат, тужвал виыштымат шотыш налаш күләш. Йужгынам изи ййготан йочам шкә тангаш йоча шамыч дэч ойыртәмышыш кугу гын, кугу икшывэ шамыч дэк, кугу ийан какши йочам изи йоча группыш ушаш вэрәштәш.

Ваш-ваш мутаймаш ынжә лий, манын, кажнә группышлан посна пүлбөмыштө пашам штыман, тунэмман. Икшывэ-шамычым туныкташ, модыкташ, кап-кылыштым виындаш кажнә группышлан посна руководителнитса лийман.

Йоча садыеэ пашачэ-шамычлан пионьэр-шамыч йолшат; икшывэ-шамычым модыктат, туныктат, вакшыш, лишыл паврик-задводыш мойын эскурсийлан нангайат. Тугак, икшывэ-шамычын аваштат польшым пуэн шогаш тўналыт.

Кэчэ эртарымэ шот. Йоча садыштэ икшывэ шамычым кузэ ашнаш лўмын правило лийэш. Малымаш, кочмаш, иктаж вэрэ мийэн (коштын) толмаш, модмаш, тунэммаш чыла шкэ жапыштыжэ шталдэш. Тыгай шот гына икшывэ-шамычын тазалыкынтдан сайым шта, кэрэк момат шкэ жапыштыжа, чылан штымэ правило почэш штэн шукташ, вэс сэмын каласаш—колков кўргысё ончыклык пашалан туныкта, сай пашачым йамдыла.

Мутлан налмаштэ, йоча садыштэ кэчэ эртарымэ шотым тыгайым шташ лийэш: кэнэжым (тэлым варарак) икшывэ шамыч 6-7 сагатлан толыт. Кут сагатат пэлылан эр кочкыш. 8 сагатлан кўмыж совлам погат, пўрт кўргым эрыктат. 9 сагатлан кангашымаш: тэнгэчсэ пашам кузэ шуктымэ, адак тачэ мом штышаш нэргэн руководитэльнитса икшывэ-шамычлан умылтарымашым шта. Индэш сагатат пэлылан занэтий: кэнэжым пакчаштэ, садыштэ сурт кайык вўташтэ пашам штат, тэлым—пўртыштё, шун дэн модышым, сўрэтым мойын штылыт. Лу сагатат пэлылан йандар йужышто (тўнө) мёдыт, коштыт, куршталыштыт (кэнэжым—ошма дэн крэпостыым штат, кэчыштэ кийат, ванным штат, йогышо вўдэш альэ пўаш, йэрэш йўштылыт, тэлым—лум дэн модыт, ночко годем лум дэн модышым штат, мойын). Луатик сагатат пэлылан модышыштым погэн оптат, кидыштым мушкыт, кэчвал кочкышлан йамдылалдыт. 12 сагатлан кэчывал кчокыш. Кочмо дэч вара малаш возыт, канат. Тунам вара йыр ваш шып лийман. 2 сагатлан икшывэ-шамыч йандар йужышко, тўгө модаш лэктыт. 4 сагатлан чайым йўт, вара мўнгышкышт шаланэн пытат.

Плошчадкэ коч икшывэ-шамычым комунизмлан туныктымат вэлэ огыл,—плошчадкэ нунын тазалыкыштым пэггидэмта, таза-кап кылан колкозникым ышта. Тазалыкыштым пэггидэмташ икшывэ-шамычын илышыштым күлэш сэмын виктарыман, сайэмдыман. Шкэ жапыштыжэ пукшыман, мушман, йандар йужыш лукман, тура кэчывалым малаш пыштыман. Тидып дэч посна арулыкым пэшичот шэкланаш күлэни. Икшывэ-шамычлан эр-кас шүргыштым (шүргым, кидым, пылышым, шүйым), адак кочкаш тўгалмэ дэч ончыч кидыштым мушкыктыман. Икшывэ-шамычым күзэ гынат утларакшэ йандар йужышто коштыкташ, кэчыштэ кийыкташ, вўдыштэ йўштылыкташ тыршыман. Йоча учрэждэньэ пўртыштат арулык шотым шкэланэн шогыман: портычкым, окнам чўчкыдын почаш, куштырам эрыкташ, кўварым окнам, омсам мушкаш, паразит-шамычым (тийым, шуршым, тараканым, умдылам) пытараш күлэш.

Аарулык дэнэ кэчэ эртарымэ рэжим—икшывэ-шамычын тазалыкыштлан күлэшак.

Йоча учрэждэнийлаштэ икшывэ-шамычлан могой пашам ыштыман, нуным күзэ модыктыман.

Колкозышто йоча сад, йоча пўрт, альэ плошчадкэ колкоз нэлэнсэ пэи йочалан шотлалтэш. Садлан тудо колкоз илыш дэч торлэн, кўрылдын огэш кэрт. Йоча пўртысё икшывэ-шамыч ончыкык колкозникыт улыт. Колкоз мо дэн ила, мом пта, күзэ шўла—чылажат нунын дэк лийшэмын, нунылан шэргын шогыман. Кызытсэ жапыштэ колкоз ончылно—йал озанлык нўлтальмэ дэнэ шурно лэктыш кугэмдымэ пэш кугр паша шога. Йоча пўртланат тыгай кугу паша дэч ўрдыжан кодман огыл. Тидэ пашаштэ тыгыдэ икшывэ-шамыч кугу йэнглан полшэн кэртит мо вара? Кугу вий дэн полшыманшымак икшывэ-шамыч дэч вучаш ок лий др. Тугэ гынат, кугу-шамыч-

лан тидлан кидым лупшалман огыл. Колкоз правләннылан чыла тыгыдә икшывэ-шамычым, вийышт шутымо сәмын колкоз пашан шуншын погыман. Кугу йәңлан паша паша нард пумо годым иктаж түрлө панажым изи ойчаланат пуаш лийәш. Мутлан налаш: пәләдышлан йашлыкым шташ, сурт кайыкым ончаш, пакча-саскам ончән кушташ мойын.

Йоча учрәждәнийым кугумак огыл, кәч изим гынат чывә вүтам штән, чывә ашнымашым күләш сәмын шын-дән, муно мунчыманым кугәмдән кәртәш гын, адак пакча көргыштө саска ләктышым күгәмдән кәртәш гын, колкоз пашантә шурно ләктыш кугәмдымантә пәш кугын полшыман лийәш. Йоча пашан күләшыкә тидат вәлә огыл, тудын түг шотшо—чыла пашамат икшывэ-шамычлан пырля ышташ туныкташ, пашам пырля штән гына илышым сайәмдаш лиймым, пырля паша вийан каймым паша дән ончыкташ лийәш. Икшывэ-шамычлан колкоз члән улмыштым умылтарыман, колкоз ончылно шотшо пашам сәгаш, кулак ваштарәш крәдалаш нуным полшыктыман.

Пакчантә, садыштә, альә чывә вүтантә пашам штымә дәнәт вәлә огыл,—йоча садым, йоча пөртым, площадкым, тугак йоча учрәждәннә көргысө пашам икшывэ-шамычлан шкаланышт штыктыман, полшыктыман. Нуным пырля, комун дән илаш туныктыман; чыла пашамат—кочкаш-йүаш, малаш, модаш, шкә жапыштыжә шташ туныктыман; шкә вуй-вочыштым шкаланышт погыкташ, арулыкым эскәрәш туныктыман. Йоча садым почын чыла тәрлатымәк пжә йоча-шамычым погыман огыл. Чыла пашам икшывэ-шамыч дән пырля штыман: тәңгылым, пөкөнәм, үстөлым, шкапым шындыман, оңа үмбалым, вәшалкым штыман, шкә крушканыштым, шүргө шовычыштым палышт, манын, крушка пунташәш сүрәтым мойын пижыктыман. Тыгай пашам пытармәк йошкар шовыч дән,

пэлдыш дән, лышташ дән, плакат-лозунг дән пёртым кёр-
гыгычат, тўжвачат йытырамдат, вара почманикэ кугу ша-
мычым ўжит. Нунылан кузэ штымышт, кузэ почмышт
нэргэн ойлат.

Пырля илымашым тыгэ штымэ—ик вэчшэ пэш онгай
паша, вэс вэчшэ икшывэ-шамычлан кугу пайдам конда.
Изиньэкак пырля илаш, пашам пырля штанг тунэмман
—кугу лиймэкышт колкоз илышым сай шындан йёным
шта.

Колкозым пэнгызэмтымаштэ, колкоз илышым сайэм-
дымаштэ икшывэ-шамыч кызытат полшэн кэртят. Мут-
лан налаш: шкэ учрэждэньыштышт арулыкыштым чот
эскэрэн шогат вэт, санитарный комисым штэн, колкозыш-
тат полшэн, арулык вэрыч кредалын кэртят. Тидэ комис
пырля кочмо вэрыштэ, кукньышто арулыкым, таракан,
орашыга уло альэ укэ онча; уло гын, ора шыга пыта-
рымэ кагазым, таракан эмым кондэн нёртэн пышта, про-
шокым шава. Кочкаш йамдылпын кид мушмо атыжэ
укэ гын, тудым йёндштарэ, пэн онга ўмбалым штэн, ту-
жак шовыным пышта. Арулык эскэрымэ нэргэн йоча-ша-
мычлан лозунгым возыктэн кэртэп. Мутлан налаш: „Коч-
мо дэч ончыч кидтам мушса“, „ора шыга дэч чылажымат
пегэн шындыза“, „Киндэ катышым, пудыргым ида кодо,
таракан паша“. Тыгай возыман шамычым пырля кочмо
вэрыш, кукньэш сакаш кўлэш.

Школын конгшашлык дэч изи йоча-шамычлан кугу
йён-шамычын паша штымымат палэн лпйман. Садлан,
руководитэльнітсылан икшывэ-шамычым кугу йён-шамыч
паша штымашыш нурын, пакчаш конгыктыман. Тушто
нунылан куштыра шудын могай энгэк кондымжо, тудым
кузэ кўрмё, сомылмо нэргэн кугу-шамыч умылтарымашым
штат. „Шурно кэчэ“ эртарымэ гоным икшывэ-шамыч ол-
мам, пакча саскам погаш, сортавайаш, йашлыкыш опташ,
полшэн кэртят.

Копэратсийын папажым палаш, йал гыч киндым, шылым, шөр-торыкым, пакча саскам нангаймэ олмэш ола гыч мом кондыман палэн налаш йөн лиймэ годым садлан паврик-завод паша ончаш олашкэ мийэн толашат нимат огыл.

Кугу колкозник-шамычлан, утларакным правлэньэ дэн активлан кугу йэпг пашаштэ икшивэ-шамычын полшымынштым пэш кўлэшлан шотлыман, тышкэ кўлэш сэмын ончалман. Нунын пашаштышт мутайман, нуным мыскылэн воштылман, кидым лупшалман огыл, шонымо пашаштым илышыш пурташ гына полшыман. Икшивэ-шамычын пашашт модыш, нимолан йёрдымэ ок кўл паша огыл,—нуно кугу лималэшышт паша штан, пырльа илаш тунэмыт. Тэвэ тидым пэнгыдын палэн лийман.

Модмаш. Икшивэ-шамычлан эртак паша штымэ дэнат вэлэ огыл, модашат кўлэш. Икшивэ-шамыч модшыштла тёрштылыт, куршталыштыт, йыжыгыштым, кап-кылыштым тўрлынат тарватылыт. Тидын дэн кидышт, йолышт, капышт пэнгыдэмэш, вийагэш, йытыра кап-кылан лийын кушкыт, тўзланат.

Модмаш—икшивэ-шамычын уш-акылыштымат вийанда. Нуно модмышт годым кугу йэпг илышым плат, умлымашышт, шарнымашышт, шонэн моншымашышт вийагэш. Тугэ гынат, модышым чылажымак сай манаш ок лий, осал модышат уло. Икшивэ-шамыч йўшыла, альэ кулак лийын, киндым мландыш шылтэн модыт гын, осаллан тунэмыт. Тыгай модыш дэч нуным коранган кўлэш.

Йоча садым, йаслым, пырльа кочмо вэрым штэн, колкозысо пырльа паша шот дэн модыт гын, тыгай модышым мокташ кўлэш. Тыгай модыш сай пашалан туныкта.

Икшивэ-шамычлан модышым лўмын налмэ огэш кўл. Нунылан пангам, огам, йашлыкым, пудыртылмо кэрмычым, ошмам, кўым, укшлам, тойам пуат гынат пэш сита, тыгай дэнэ кўлэш модышым шкаланышт шкэ штылыт.

Икшывэ-шамыч тўрлō модышым шкэ шонэн лук-тын моштышт, тидлан пырчат мэшайман огыл. Шонэн лукмо модыш нунылан утларак онгай, адак уш-акылыштым вийангаш полша. Сай дэн осал модышгым гына ойыркалыман, адак ынышт сырэ, ынышт кучэдал, манын, шэкланыман.

Шкэ шонэн лукмо модыш дэч посна вэс тўрлō модышат уло: шылын, поктылын, адак мэчэ дэн модмаш. Тыгай модышышто шуко курышталышташ, движэньым шташ вэрэпитэш. Садлан тыгай модыш кугу пайдам пуа. Тидын дэч посна модышын правияжым шуктыкта, вэс сэмын каласаш гын, икшывэ-шамычым дистциллинаным шта.

Вара адак лото, кубик модыш уло. Тудым каслан ноймэкэ пуат.

Мландэ паша штымаш икшывэ-шамыч-лан мом пуа.

Икшывэ-шамычлан пакчаштэ альэ садыштэ пашам штыкымаш —пашам пырля; организованно шташ тунык-тымo дэч посна вэралан, манэш-манэшлан инаныман ваш-тарэш кредалашат туныкта. Пашам шкэ штэн, адак кугу колкозник-шамычын пашаштым ончэн, икшывэ-шамыч—айдэмын шкэ виж дэн чот толанымэ дэнэ гына, машин-лан штыктымэ дэн гына, шанчэ ончыктымo почэш шурно локтылно почэш кредалмэ дэнэ гына киндэ лэктыш сай лиймым палэн налыт. Тидым чылажымат паша дэн штэн ончыктыман. Нурыш налггайэн трактырым, сэйалкым, ту-лэч моло машиным ончыктыман.

Тўрлō кўлэш огыллан инанаш туныктымым пытараш тыгай опытым штэн ончаш кўлэш: кок йырангэш икгаж тўлō шудым ўдаш. Ик йырангышкыжэ эрэ вўдым опыман, кўштыра шудым сомылман, вэсыжым кудалташ кўлэш. Вигаж каласаш кўлэш: пөрвōй йырангыштэ киндэ лэктыш

сай лийэш, вэсыжэ нимат ок поч. Шурно сай шочмаш
йумо дэчат, вэра дэчат огыл,—айдэмын шкэ вийжэ дэн
тыршымэ дэч лиймым тўнам вара икшывэ-шамыч раш
палэн налыт.

Тугак, икшывэ-шамычым волык вўташ, ўй кырымэ
дэн туара заводыш коштыкташ кўлэш. Шёр дэн мо шты-
мым, туарам, ўйым куш колтым, тудын олмэш мом налмым
умылтарыман.

Тошто йўла дэнэ тўрлө окўллан иньянымаш.

Икшывэ-шамычлан пўртўсым палтарымэ йёрө кугу
йёныным ужын вэралан, тошто йўлалан, тўрлө укэ йомаклан
инанаш тунэмыштымат пытараш кўлэш. Чодраштэ нимогай
таргылтыш укэ,—тудо томына кычкыра, вувэр, тулэч мо-
ло осалат тўнъаштэ укэ, мызар ийаш улам, манын, куку-
лан кычкырыктымат чын огыл, манын, умылтарыман. Ту-
гак Илья-пророк (кўдырчө дэнэ волгэнчэ кузэ лиймэ)
нэргэн умылтарыман.

Изи иншывэ пушэнгын, шудын, шурнын, волыкын
кушмыжым, вашталтмыжым огэш ужат,—пўртысыштэ
шукыжо шучкын, палдымын чучэш.

Шукш гыч лывэ кузэ лэктэш? Головастик увавашкэ
кузэ савырна? Тидым икшывэ-шамыч шкэ палэн налышт,
манын, плошчадкэш илыштэ уголокым шташ, йантау кёр-
шөкөш альэ кувшинэш вўдым тэмэн, иктаж тўрлө илы-
шэ настам, шудым мойын шындаш кўлэш. Тидэ уголок—
тўрлө укэ йомаклан инанымаш ваштарэш пэш кугун
иолша.

Икшывэ-шамыч тулэч моло йўмыланат, йомакланат
инанаш тунэмыныт. Тидын дэнат пэш чот кредалаш кў-
лэш. Рэволўтсий дэч ончыч помэшык дэн капиталист ка-
шак папачэ дэн ерэсаньыкым рэлигий дэнэ пызырэн илэ-
ныт. Калыкым лўмынак пычкэмыштэ, тўрлө йомак дэн,
йўла дэн аныртарэн ашнэныт. Кугужа—йумын помаза-

никшэ, кугужан властьым йумо шкэ штэн, тудым вапталдаш огэш лий, пашачэ дэнэ кресаньык-шамычлан пуж-вудым йоктарэн-йоктарэн шкэ господаштлан пашам штыман, тидлан вэс туньаштэ йумо сай ылышым пуа—манын, туныктэныт. Вэс кугужанлаштэ капиталист кашак кызытат тыгак рэлигий дэн лэвэдалт шогат, мэмнан элыштэ кулак кашак тыгэ штылыт—тэвэ тидын нэргэн чыла умылтарапш күлэш. Мыланна түрлө йомаклан, тошто йулалан, вэралан инанымапш ваптарэш эксыдэ крэдалын, икшывэ-шамычым клас тушман ваптарэш крэдалаш туныктыман.

Икшывэ-шамыч дэнэ мо нэргэн, кузэ мутланыман.

Плошчадкыштэ папэ штышын икшывэ-шамыч дэнэ мутлачымыжэ, тудын ойжо—паша штымэ, занэти, модмо гайак тунэмашым пуа. Тудын ойжо икшывэ-шамычын уш-акылыштым виктара, пэггыдэмта, раш, сайын ойлаш туныкта.

Икшывэ-шамыч дэн кузэ, мо пэргэн вара мутланыман.

Түрлө шотан йоча-шамыч дэн ик папэ нэргэнэ мутланапш лийэш, түгэ гынат, кугурак дэн изираклан посна кэлыштараш күлэш. Ойлан трактырым налына: изи йоча-шамычлан трактыр нэргэн мутланымэ дэч ончыч трактыржым ончыктыман. Сүрэтыштат ончыкташ лийэш. Кугурак йоча-шамыч дэн вэс сэмьирак кангашыман. Трактыр дэнэ плугын ойыртэмышыжым лончылыман. Трактыр—айдэмын пашажым кунар куштылэмда, озанлыккан могай пайдам конда—умылтарапш күлэш.

Моло натсийын ылышыжэ нэргэнат умылыман. Барто н „Баратишкэ“ книшкаштэ нэгр йоча-шамычым мойын ончыкташ лийэш. Шокшо вэрыштэ ила да, тудо чара коштэш, коваштыжэ шэмэ. Кугурак йоча-шамычлан—чыла

түрлө натсий пашачыгэ, крәсаньыктэ ик изак-шольак гай ұлыт, помәшык дән капиталист ваштарәш мыланна чылаланат пырлыа крәдалаш күләш—манын, умылтарыман. Икшывә-шамыч сайын, шот дән ойлаш тунәмышт, маныч, экскурсийыш коштын толмәк мо ужмышт нәргән ойлыкташ күләш. Тыгай—шот) ончыкыжо отчотым, док-ладым шташ туныкта.

Икшывә-шамычым вурсаш, лұдыкташ, шұрдылаш ок йбрө; нунын дән әркыч, шыман, әмратылын мутланыман.

Книшкамат мо нәргән мутланышашымак: пұртыс, колхоз, тошто йұла ваштарәш крәдалмә, Ленин, граждан сар, түрлө калыкын плышыжә, чыла калык ваш-ваш кәлшән илымә нәргән, ик манаш, икшывә-шамычым клас шотлан туныкташ йбрөшө книшкам лудаш күләш.

Мәр дәнә политик пашалан туныктыман.

Плошчадкышкә түрлө-түрлө йәш кокла гыч ләкшә икшывә шамыч погынат; тушто тарзынат, йорлынат, икмарданат икшывышт лийыт. Тыгай икшывә шамыч коклаш-тә ваш-ваш пурәдалманат лийын кәртәш; икмардан икшывышт томам чийшә тарзыч, альә йорлын икшывышт дән ынәшт мод мойын. Чынжым каласаш гыч, тыгай койшым икшывә шамыч шкәдәчыштак кондат. Пбрвөй кәчә гычак нуным туныкташ, вәс айдәмым шташ пижаш күләш.

Кузә вара тидым шташ?

Тидлан пбрвөйәк руководитәльнитсалан чыла йоча шамычым ик тбр ончыман. Вара йоча шамычат шкәныш-тым тбрлан шотлаш, ужаш тўнгалыт. Тыгә ваш-ваш палән налмәкышт пырлыа модалш, пашам шташ, тунәманш тўнгалыт гын, плошчадкыштым йбрәтәт, плошчадкә пәлән шүмәш-кат. Вара нунылан-плошчадкым, садым пашачә дәнә крәсаньык шкә икшывыштлан штат. Кулак кашак тидын ваштарәш крәдалыт. Нуно шкә икшывышт вәрыч вәлә колбанат, йәнгынлан тушманым шонат--манын умылтарыман.

Умбагыжэ мо тугай копэратсий нэргэнат умылтаран лийэш.

Плошчадкэ шташ оксам кё пуа? Государствэ пуа, копэратсий пуа, колхоз пуа. Колхоз дэнэ копэратсий ваштарэшыжэ кё кредалэш? Кё чаракым шындылэш? Кулак дэнэ шкэт вуйа торгайшэ кашак. Молан? Моланжэ,—колхоз дэнэ копэратсий нунылан пайдам ок пу, нуным шыгырэмда.

Копэратсий дэнэ колхозын пайдажэ шэмэрлан күлэш паша: йоча сад, плошчадкэ, школ, эмлымэ вэр шташ кайа. А шкэт вуйа торгайшэ дэнэ кулакын пайдашт чыла шкэ күсэнэшыштак лийэш. Тыгай умылтарымашым «копэратсий кэчылан» кэлыштаран күлэш.

Тыгак, ола дэнэ йал кокласэ кыл нэргэнат икшывэ шамычлан умылтарыман. Тидлан оланкэ, наврикын эскурсийым шташ гын, (кугу группо дэн) утларак сай лийэш. Ола йаллан, йал олапан мом пуа-ончыкташ күлэш. Чыла шэмэрлан кэлшышэ у ылышым шташ папачэ дэнэ креса-ныкклан ваш-ваш полшаш күлэш-манын, умылтарыман.

Тидын дэч посна мэмнан элыштат, вэс кугужанлаштат клас дэнэ клас кредалмэ нэргэн амал лиймэ йэда умылтарэн шогыман. Мутлан ойлап: вэс кугужанлаштэ комунист шамычым арэстоваймэ, лүэн пуштэдымэ нэргэн газэтыштэ лудын кугурак икшывэ шамычлан күчыкын, умлап лийшашын умылтарэн пуман.

Альэ тыгэрак лийын кэртэш: пошкудо йалыштэ комсомолэс-йалкорым кырэнит. Тидэ кулакын папажэ; тудын осал папажым, йорло пызырмыжым чараш лукмат, йалкорлан сырэн, тыгэ штэн, манын, умылтаран күлэш.

Школыш коштшашлык дэч изирак йоча шамычлан руководитэлынитса тыгэ умылтара гын, клас шотышто изиньэкак пэнгыдэ лийын кушыт.

Тугэ гынат, эртак умылтарымэ вэлэ огэн ситэ. Турлө компаний, рэволүтсо пайрэм эртарыманштэ икшывэ шамычлан вийан полшыкташ күлэш. Зайом шарымэ кампа-

нийыштэ зайомым шарэн кэртыт, зайомын кўлэшыжэ нэргэн гына умылтарыман. Эл аралымэ арньаштэ, адак тўнья умбал йоча кэчэ эртармаштэ икшывэ шамыч вэс кугужанласэ шэмэр шамычын илышышт нэргэн, нуным капиталист кашак ындырэн илымэ, адак Совет Ушэм умбак сар дэн йамдылалтмышт нэргэн палэн налын кэртыт.

Натсий дэнэ натсий кокласэ пурэдалмаш нэргэн.

Адак площадкысэ йоча шамыч шукыжо годым вэс натсий: суас, арман, йэврэй йочам огыт йоратэ. Нунын дэн огыт мод, мыскылат мойын, йужгынамжэ кыратат. Тидэ осал койышымат икшывэ шамыч шкэдэчыптак кондат. Ик натсий дэн вэс натсий колласэ пурэдалмаш ваштарэш күзэ крэдалман?

— Чыла тўрлө натсий шэмэрын пашашат иктэ, танышт иктэ, тушманышт иктэ, манын, умылтарапш кўлэш. Чынжак, мэмнан тагна-вэс кугужанласэ дэнэ вэс натсий. шэмэр. Капиталист, помэшык, кулак кашак кэрэк могай натсийыштэ шога гынат, тушманлан шотлалдэш. Тўрлө натсий кокласэ пурэдалмашым тушман кашак шкэнышт ваштарэш крэдалмашым лужкыдэмдышаш вэрч ылыжтэн шогат (мэмнан элыштэ-кулак, вэс кугужанлаштэ помэшык дэн капиталист кашак), тэвэ тидым умылтарапш кўлэш. Тидын дэн пырля МОПР-ын пашажэ, Английсэ горнак шамычлан польш пумо, адак тулэч моло нэргэнат умылтарыман.

Вэс натсий йоча шамыч дэн кылым кучаш, нунын йэш кокласэ илып шотыштым палэн налаш кўэлш. Липнырат вэс натсий колхоз, йоча площадкэ уло гын, икшывэ шамычым тупико нангайман.

Ўдыр дэнэ пөрйэнг йоча кокла.

Плошадкыштэ ўдыр икшывэ дэнэ пөрйэнг йоча шамыч пөрвөйрак торлэн шогат, посна-посна модыт.

Икшывэ шамыч модмантышт кугу йӱнг паша штымэ шотым ончыктат, манын, ойлышна. Совѣт закон почѣш пӱрйӱэг дӱнӱ удраманын правашт ик тӱр гынат, илыш шотышто альӱ тӱрак лийын шуын огыт ул. Мӱр пашаштӱ, производство пашаштӱ, сотспализм штымаштӱ удраман пӱрйӱэг дӱч шагалрак полша. Тудо-сурт кокласӱ, адак йоча ончымо паша дӱн тӱнчыгӱн ила. Удраман пӱрйӱэг дӱн тӱр манмӱ кагаз умбалнӱ вӱлӱ огыл,-чын пашаштӱ, илышыштӱ лийжӱ, манын, тидлан изиньӱкак йамдылаш кӱлӱш. Удыр икшывӱ шамычым пӱрйӱэг йоча сӱмынак ончӱн куштыман. Ик гай пашалан, ик сӱмын модаш тунуктыман. Удраман комака воктӱн пӱрдалмӱ вӱлӱ огыл,-тракторымат, йалсовӱтымат вуйлатӱн кӱртмым паша дӱнак штӱн ончыктыман.

Колхозысо удраманшлан аза ончымо нӱргӱн мом шинчыман.

Йоча сад дӱнӱ йоча плошчадкӱ альӱчыла колхозлаштак укӱ, йоча пӱрт гын моткочак шагал вӱрӱ улӱда. Йоча сад, альӱ плошчадкӱ улман колхозынытыжат икшывӱ шамыч чылт аксыдӱак тушто огыт илӱ.

Садлан колхозниклан йоча учрӱждӱний штымӱ дӱч посна тыгыдӱ икшывым, азам мӱнгыштӱ гӱ сай ончымо нӱргӱнат шоналдали кӱлӱш.

Шӱмӱр крӱсаньык шамычын йочашт утларакшым кузӱ илат шонӱда? Аза, изи икшывӱ кугу йӱнг помыжӱш мала. Тудлан лӱмын посна шартыш укӱ. Коктын, альӱ кумытын малаш шыгыр, йӱндымӱ. Кугу йӱнчын пӱж вӱдшӱ, тулӱч молыжӱ ушша. Шӱлыш йандар ок лий. Пужлышо шӱлыш изи икшывылан пӱш кугу ӱггӱкым конда. Пырдыжыштӱ, шартыныштӱ умдыла, адак шуршо лийӱш. Тыгай кочмо дӱн, шыгыр дӱн аза сайын малӱн огӱш кӱрт, чӱкыдын пожалдӱш, ӱр дӱн-малӱн ситардымӱ, лунчыргышо гай лийын кынӱлӱш. Могыржӱ канӱн огӱш шу. Ласкан, пич омо

дэн ситышын малымэ дэнэ гына икшывэ сайын, пэнггыдэ лийын кушкэш.

Альэ тидын дэчат ударак лийэш. Малымэ годым аважэ азажым шиждэ пызырал колтэн пушманн шагал лийэда мо? Пэш шуко лийэш, тыгэ пэш шуко аза кола. Альэ күкшн олымбач камбозын ұмыржө мучкылан чолак, уштымэ лийэш.

Садланак кажнэ азам шочмо почэшак посна малташ тўгалман. Чызэ кочшо азалан малымэ вэрым тодмо корзинкаш шташ лийэш. Корзинкаш козгам, козга ұмбалан клэйонкым, вара йолимпалым шарыман. Клэйонкым йолимпал шарымэ дэч ончыч эрэ кушэмменн ұпиташ, арналан ала мызар кана лэвэ вўд дэн, шовын дэн мушкаш күлэш. Кўпчык шўргө йандар лийман. Кэнгэжым азам вичкыж отйал дэн, альэ ванкэ мушкаш лийман выньэр дэн, тэлым ваткан отйал дэн лэвэдман.

Аза шинчаш тўгалмэк рэшотка пырдыжан краватым налаш күлэш. Кум ийали дэч вара погэн шындаш лийман (пиластан гай ораташ выньэр шушман) койкэшат малэн кэрти. Шартышыжэ тугак да, кугурак гына лийман. Адак шартышэш тўгө лэкмыжым (нёртымым) чарнымэк клэйонко пыштымым чарныман. Посна кроватьым налаш вий ок шуто гын, сандык ұмбалан, альэ иктаж вэс вэрэ поснак шараш күлэш.

Кугурак йочан шартышым шагал гын тылчылан кок кана алманташ күлэш, а азаным гын, кажнэ амыртылмэ, нёртымө почэш вашталдыман.

Икшывэ шамычлан шартышым вэлэ огыл,-шўргө шовыч, кружка, кўмыж совлат посна лийман.

Паллаштэ ик шўргўштыш дэн ұштын илымэ дэнак траком, удыртыш, экзэм чэр чот шарлэн. Тыгай чэр шўргўштын коч шарла, иктэ дэч вэсылан нижэда.

Кочмо шотыштат тугак. Йэшыштэ иктаж кугу йэнлан ёрдыштө коштышжла сипилис нижын. Тудо толэшат,

моло йәшыжә дән ик кұмыж совла гычак кочкәш. Совлаш шүвүлжө тўкна, вара моло йәшлан пижәш. Тыгә ватыжат вәлә огыл,-уло йәшыжә: изигә, кугугә сипилис дән чәрланат. Чахотко, түләч моло чәрәт тыгак шарла. Йужгынам чылт таза йәнак азажым чәрландарән кәртәш. Таза йәнгынәт умшаштә түрлө бактәр лийәш. Бактәрым-тыгылай шинча дән ужалш ок лий, пәш изигынәт, тазалыклан кугу әнгәкым конда, түрлө чәрым шаркала. Бактәрым микроскоп вошт гына ужалш лийәш.

Ик кұмыж совла гыч кочмо годым тыгай бактәр кугу йәнг дәч изи икшывә дәк кайа. Кугу йәнгынәт көргө үзгаржә таза, пәнгыдәмшә, изи икшывын начар, садланат чәр вашкәрак пижәш.

Азаным шүргыжым мушкаш туныктыман. Изижә годым аважә полша, кок ийаш гыч шкат мушкын кәртәш. Кажнә әр йәда кидым, шұым, шүргым, пылшым шовын дән мушман. Ұдыр икшывым тидын дәч посна адак ўдраманш үзгаржым шұалташ туныкташ күләш. Тидым-ўдраманш үзгар ынжә лавыргә, чәр ынжә пиж, манын, штыман.

Әр дән, адак малаш вочмо дәч ончыч кәстәнә пұым порошок дән, шотка дән мушкаш күләш. Шотко, порошок, шовын кажнә йочалан посна лийжә, каплан кәлшышын штымә онга ўмбалнә кийжә, икшывә шамыч йәнг полшыдәгәчак налын, пыштән кәртышт. Пұй мушмәк крушкам шұалтыман, вара шоткыжым (пунжым) ұлыкыла штән пыштыман; укә гын, пурак шинчәш. Кәчым коклаш кодән шоткым шокшо вүд дән когартыман. Кочмо дәч ончыч икшывылан кидшым мушкыктыман, малаш вочмо дәч ончыч шүргыжым, кәнгәжым чара йолын коштәш гын, йолжым мушкыкташ (огәш кәрт гын, мушкаш) күләш.

Арнә йәда ләвә вүдәш, шовын дән вуйым мушман. Вүд пәш шокшо, когартышә ынжә лий. Тидым кыньәр вуй дән палаш лийәш; аважын кыньәр вуйлан утыжым шокшо огыл гын, азажын вуй мушкаш дачак лийәш.

Кэнгэжым вүд пэш йүштө огул гын, изи икшывым пүаш, альэ йэрэши йүштылдаш утларак сай. Вүдыштө икшывым 5-10 минут дэч коч шинчыктыман огул. Йүштылдымө дэч ончыч вургэмжым кудашын сэр тўрыштө кэчыштэ почагдарэн кийытыман. Тидэ „кэчэ йол ваннэ“ маналдэш. „Кэчэ йол ваннэ“ чыла икшывыланак огэш кэлшэ. Садлан пөрвой врач дэн кагашаш, врач дэч-ванным штыман альэ укэ, штыман гын, кунар штыман-ойым йодаш күлэш. Тыгай вүд укэштэ кэчыштэ киймэ почэш пөртысө вүдым лэйкэ дэн онташ лийэш, тидым шташак күлэш.

Кэчэ, йуж, вүд икшывэ шамычын тазлыкыштылан пэш кугу найдам пуат, кап-кылым пэнгыдэмадатат, чэр ижмэ дэч аралат.

Аза йыр гычат арулык шотым эскэраш, шуктэн шогаш күлэш. Портычкым, альэ окнам эрдэнак почман. Пурак ынжэ тўргалт манын вынбыкым нөртөн кўварым ўшман. Оига ўмбалсэ, сандык ўмбалсэ, олымбалсэ, ўстэмбалсэ пуракым ночко шовыч дэн ўштман. Шагал гын, арньалан кок кана кўварым шокшо вүд дэн, содо дэн, шовын дэн мушкаш күлэш. Тылчылан кок кана пырдыжысэ, потолокысө пуракым шовыч дэн ўшман, энгырэмыш водым погыман, вургэмым, тулэч мело пушкыдо ўзгарым тўгө луытын почкыман, окнам, омсам вүд дэн мушман. Талугышто иктаж кок кана пырдыжым, потолокым он шун дэн онэмдыман. Пөртыштө шуршо, умдыла, таракан папа гын, арнья йэда, пытарымэш тўнныктарыман. Пырдыжым, койкым шокшо вүд дэн когартыман, шэлнэлл красиным, клэйым йыгыман.

Чаплэ, вийан кочкыш сэмынракак азалав йандар йуж пэш чот күлэш. Портычкым, альэ окнам кэчэгүт ала мязар кана почман. Эрдэн малэн кынбэлмэ дэч вара, кэчывалым кочмо дэч вара, кастэн малаш вочмо дэч ончыч почашак күлэш. Кэч тэлым, кэч кэнгэжым портычкым йүд воштлан почаш гын, адакат утларак сай. Кодшо кочышым,

мушшашлык кўмыж—совлам кочмо почәшак пөрт гыч лук-
таш, мушкылдышым чўчкыдын луктын кышкалаш кўләш,
йўдлан пырчат кодыман огыл, йўжым локтыләш.

Азам кузә гынат утларакшә йандар йўжышто коштык-
таш кўләш. Кәнәжым, тугак шыжә дәнә шошым кәчә сай
гын, азам, изи икшывым кәчәгут тўнө коштыкташ лийәш.

Тәлымат шагал гын, ныл сагат йандар йўжыш; ик-
таж кок сагатлан әрдән да, иктаж кок сагатлан кәчывал
дәч вара лукман. Пәш йўштө, йўран гоным вәлә лукмо
огәш кўл.

Икшывым ида кырә, ида орландарә.

Шуко ача-ава шамыч икшывым кырән ушым пурташ
лийәш шонат.

Кырымә дән уш пуртыман альә мартә нигуштат ли-
йын огыл, лийынжат огәш кәрт. Кырымә нимөгай пайдам
огәш пу, әнгәкым гына кугум конда.

Ачажә, альә аважә икшывылан сырат да, кужәч шуын
тужәч, мо дән шуын тудын дән кырат. Йўжгынам вуйгы-
чат кырат. Вуй гыч кырымаш-шучко паша. Вуй гыч
кырымә дән йоча шагал ушан, уштымо лийын куш-
кәш. Кырымә дән могырын моло ужашыжат сисырга,
чолак лийәш. Азан лужо пәнгыдә огыл, пушкыдо, нөргө.
Кырымә дән шөрын вачан, пўгыр лийын кәртәш. Кырымә
дәнак көргө ўзгарат: шўмым, пагарым, бәргым мойын локты-
лаш лийәш.

Шуко йән шамыч йочам пушкыдо вәр гыч, кутан
коварчә гыч кыраш нимат огыл, манын, шонат. Тидат чын
огыл. Кырымә дән кутан луыш вўр погына, вўр корно
шарла. Садлан тыгай вәр гыч чўчкыдын кыралтшә йоча
ок кўл пашам штылаш тунәмәш.

Әркын кырымаш-сопкалымашат, вурсыман-шўрдыл-
машат икшывылан нәлым конда.

Вәт йоча модмыжо, модын шкәнжым пәнгыдәмдымә

годым, вургэмжым амыртылмэ, кушкэдмыжэ годым титак паша штымыжла огэш чуч, шкэнжым титаканлан огэш шотло.

Тыгэ икшывым модмыжлан, толашымыжлан кырымэк икшывылан нэлын чучэш, кырымым йонылышлан шотла, ачажэ-аважлан сыра, варажым шойышташ тунэмэш.

Аважэ иктаж вэрэ лэктын кайа. Толэш, кұвар ұмбал-нэ чашка пудыргэн кийа.

„Тидым, тый, пудыртэнат вэт?“ манын изи икшывыжэ дэч йодэш, шкэжэ шыдынкойэш, чытыраш тўнгалэш. Аважынкид нэлэ. Лудшойкишывэ шойа дэнэ утлаштбча: „мый огыл, авый, пырыс пудыртэн“ манэш. Аважэ инана гын, вара вэс титакымат иза-шольыжо, ака-шужаржэ, йолташыжэ ұмбақ кусараш тунэмэш.

Тидэ шот гыч раш палэ — кырымэ дэн икшывэ лұдаш, шойышташ вэлэ тунэмэш

Тидат вэлэ огыл. Кырымэ дэн икшывэ осал, шыдэ, йэнгым йоратыдымэ лийэш. Изижэ годым тудым кугу йэн кыра, орландара, — кугу лийэш, вара шкэ кыраш, пызы-аш орландараш тўнгалэш. Кыралт орланышэ, осалыш кай-шэ, йэнг йоратыдымэ икшывэ гыч нигунамат сай обшэст-вэник, сай колхозник лийын огэш кэрт.

„Кырашат огыл гын, вара икшывыжым күзэ ончэн кушташ“ манын, иктаж ава шамыч йодын кэргыт. Кырэн гына икшывэ колышташ тунэмэш. От лұдыктө гын, вуйыш-кэт күзэн шинчэш, вара тудым тёрлаташ ок лий“ манын, ойлышат улыт.

Тидэ йёршбш йонылыш. Икшывылан кугу йэнг йод-мым штэн шукташ уш дэн туныкташ күлэш. Ойлан на-лаш: изи йочам жапыштыжэ малаш возаш, жапыштэ шұр-гым, кидым, пұым мушкаш туныкташ-тидым туныктымо, умылтарымэ шот дэн штыман. Тидэ молан күлэш — умыл-тарэн пуман, йодмым шукташ туныктыман-тидэ ик шот. Вэс шот ик сагат чоло вэр гыч тарваныдэ, модтэ шинчаш

күштүмб-нимоланат огэш йбрѳ, тазалыккан кугу энгэкым гына конда. Тыгай күштүмашым огыт колышт гын, икшы-вэ шамыч чын штат.

Күзэ вара колыштшашыжэ туныктыман.

Тыгакак күлэш,—шот дэч посна лүдыктэн, кырэн пызырэн йодмым, күштүмым шукташ туныктыман огыл. Шот дэн, уш дэн ойлэн күштүмаш шукташ туныктыман. Күл шамыч гына шот дэч посна, мо мо штүмынштым шкэ умылыдэ йэн күштүмым шуктэн плат. Тыгай кулым шташ-лан йочам изиньэкак кырэн, орландарэн куштат. Тыгэ помэшык шамыч гына крэпосной права годым мэмнан крэсаньыкым кырэн, ындырэн ашнэныт. Тыгэ кызыт капиталист кугужанлаштэ гына пролэтар йочам кырэн ашнат. Капиталист шамыч шкаланышт ұмырашлык кулым йамдылынэшт.

Мыланна шкэнан йочам молан кырашыжэ? Вэт мэмнан икшывына нэгэланат күл лийаш огыт тўгал. Нуно кугу лийыт гын, шкэнан эллан шкэ оза лийыт, шкэнан поянлыкым, шкэ пашаштым шкэ вуйлаташ, у илышым шкэ вийышт дэн шташ тўгалыт.

Кыралт, ындыралт илышэ йоча ыч сай пашачэ, сай оза лийын кэртэш мо?

Тидэ шот гыч мыланна йочам кырыман, орландарыман огыл,—шкэ пашажым шуктэн шогаш туныктыман. Йужгынам тыгай күштүмашымат огыт колышт, огыт шукто, тунам вара мом штүман?

Икшывэ шамыч шкэ пашаштым шуктышт, манын, ача-авалан иктым мондымо огэш күл: вэт икшывэ шамычын паша шуктымо, штүмэ дэч поснэ шкэныштын посна праваштат уло.

Аза, альэ изи икшывэ—шканжэ посна вэс тўрлын шонышан, күлэшан изи айдэмэ. Кугу йэн шамыч шукыжэ годым тидым шотыш огыт нал, мондат. Кугу йэнгын шкаланжэ посна шартыц, паша шташ, кучлташ капкан

кэлшышэ ўзгаржэ, погыжо уло. А изи икшывын тыгай укэ. Ачажэ-аважэ дэн пырльа мала, каплан кэлшыдымэ кўки пёкёныш күзан тёча. Йоча шамычын модышышт лийэш гынат, опташ лўмын вэр укэ вэрыч кушто шуын тушто килдыт. Шукыжо годым посна ўзгарыштат, модышыштат огэш лий.

Пёрт кёрғыштё йочалан посна пусакум ойро. Каплан кэлшышын ўстёмбалым, пёкёным, онгаўмбалым, шкапым штэн ну. Сўрэт шташ тэтрадым, чийам, карандашым, модыш шташ шуным ну. Ик манаш, йочалан чын илышым поч. Тыгэ йёратымэ пашам, модышым пуэт гын, огэнат толашэ, кугу йэнланат паша шташ ок мэшайэ.

Икшывэ шамыч йоча йаслыш, йоча садыш коштыт гынат, шкэдэкушт толмышт, шкэдэнышт илымэ годым садак тидэ чыла кўлэш лийэш.

Тыгай пусак шташ кажнэ колхозникын вийжэ шута. Тидлан уто вий, окса огэш кўл. Икшывэ шамычым күзэ ончаш кўлэшым гёна шотыш налман, пэш кўлэшлан шотлыман, нуным йёратыман.

Каплан кэлшышэ ўстёлым, пёкёным, шкапым, онгаўмбалым кок-кум фанэр йашлык дэнат шташ лийэш. Тыгай ўзгарым штэн йоча пусакуш шындымэ дэч ончыч шокшо вўд дэн мушкаш кўлэш.

Йоча краватымат шташ йёсё огыл. Пиластан гай оратам штышыч, вынёрым шушыч-йёрш.

Чыла тыгэ штэн шындымэкат йужгынам икшывэ каньысырланаш тўнгалэш. Тыгай годым тазалыкшым шёкланыман, больнитсыш нангайён врачлан ончыктыман. Турлё чэр пижаш тёчымё годым икшывэ каньысырлана. Тыгай годым кырэн сэнаш, кырэн тёрлаташ огэш лий. Адак пужлышо шўлыш дэн шўлёнат икшывэ каньысырланаш тўнгалэш. Пужлышо шўлыш кугу йэнланат сай огыл, нэлэ—, а йочалан ойлымат огэш кўл. Садлан пёртысё шўлшшым чўчкыдын вашталдаш, окнам, портычкым почэдаш кўлэш.

Икшывэ шамыч молан шойыштыт.

Икшывэ шамыч шойыштыт гын-чылажэ годымак шкэ умбачышт титакым кусарашлан гына огыт шойышт. Кугу шамыч шкак, шиждэ шойышташ туныктат. Икшывылан иктажым штэн, альэ налын пуаш сёрот гын, ойлымэтым шукто, шуктышашлык от ул гын,-итат ойло, укэ гын, икшывэ тыланэт упанымым черна, тый сэмынэтак шойышташ тунэмэш. Тугак-кугу йэнг шамыч ваш-ваш тойкалмаш, ик пошкудо дэн вэс пошкудо шинча ончылно сай, шэпгач пурэдал илмашат тыгайланак туныкта. Аза шочмыжо го-дым раш, чойаланэн моштыдымо шочэш. Изи икшывэ кугу йэнгын тыгай-тугай койныжлан ёрөн, нимомат ум-лэн ок кэрт. Ачашт-авшт иктажым тойаш төчат гынат, нимо палыцэ раш каласэн пуат. Тыгэ изи икшывэ ша-мыч ачашт-аваштым шуко го-дым йонкартат. Вара вара-жым кугу йэнг шамычым ончэн, нунат тугак тунэмыт, ку-гу дэч альэ чойарак лийыт. Икшывэт шойачэ-манын, тунам ижэ ойлымыжат огэш кўл. Шкак шойышташ туныктэныт.

Икшывэ шамыч йужгынам түрлө ок кўл, лийдыманш наша нэргэн ойлат, кугу йэнг ок унанэ гын, шортыт мо-йын, нэлэш налыт. Аважэ-шойыштат-манын вурса. Икшывэ шамыч омо дэнэ чын лийшым ойыркалэн огыт мошто, омым ужытат тыгак лийын шонат. Садлан нуным вурсы-ман огыл, раш, умылтарэн ойлыман.

Адак тыгат лийын кэртэш-икшывэ шамыч түрлө исто-рийым, йомакым ойлат, кугу йэнгым куандараш тыршат. Тидланат нуным вурсыман огыл, мокташ, куандараш гына кўлэш. Пачаш-пачаш ойлыктыман, шкэ гыч полшыман мойын

Изи йочан шкэ гыч шонэн ойлымыжо кугу йэнгын-писатэлын возымыжо дэн иктэш толэш вэт. Изи шамыч тидым сайынак огыт кэрт, куанышашыжэ шагал гынат, шкаланышт кугу пайдам пуа, уш-акылыщытым виктара, пэнгыдэмта.

Колхозышто пашам школ кузэ шта.

Альэ шукэртэ огыл йалысэ школ крэсаньык плыш дэч, крэсаньык паша дэч торлэн шога ыльэ Йкшывэ-шамыч школышто тунэмыныт, пашажым мөйгыштышт, шкэ озанлыкыштышт штэныт. Школ паша—икшывэ-шамычын озанлык пашашт дэн нимо сэмынат пижылт шогэн огыл. Иктыжэ—вэсыжэ вап-вап мутайаш гына полшэныт. Озанлык школ полшэн огыл,—озанлыкыштат паша шуко лийын гын, икшывым тунэмаш колтэн огыт ул.

Колхозышто гын, йочам ончэн куштыман, туныктыман йөршөш вэс сэмын шталдэш. Колхозысо икшывын—колхозысо пашажэ, йэш кокласэ пашажэ, школышто тунэммыжэ, пионьэ, отрядыштэ паша штымыжэ—чылажат тунэмашыжэ полшат. Колхозысо икшывэ-шамыч кугу йэгшамычлан озанлык пашам шташ, клас тушман вапгарэши крэдалаш, социализм шташ полшэн шогат.

Колхозын чыла түрлө пашажымат штэн мошташ, машиным вуйлаташ, ончыкыжо колхозым вуйлатэн моштышо лийаш, культур пашам штэн мошташ—икшывэ-шамычлан тунэмаш күлэш. Тунэмашым школ гына пуэн кэртэш. Школ манмаштэ,—тошто школ гай школым огына ойло, у колхоз школым, чыла озанлык паша дэн пижылт шогышо школым ойлэна.

Школышто тунэмэ паша—озанлык виктарымэ паша дэн иктэн кылдалтэш. Колхозын паша планыштыжэ йоча пашат, йоча коклаштэ мэр, культурно-бытовой пашат ончалдэш. Садлан колхоз пэлэнсэ школ—колхоз паша планштыманштэ полшэн шога, корным ончыкта.

Вэс шотшо—колхоз правлэнийланат школлан кэлшышэ пөрт, опытный участкылан мландэ пумо, школ пашам вийангдымэ нэргэн сайын поналдыман. Колхозын вийжэ пзи, үзгаржэ, вольыкшо ок ситэ гын, колхозсойуз дэч полышым йодман. Школын лұмын посна участкыжэ укэ

гын, колхоз нурышто посна йырангым, альэ агам, иктышлымэ пакчаштэ посна йыран-шамычым пуман, садыштэ, мастэрскойышто, машин-трактыр, машин-имнэ стансийлаштэ тўрлө прэдирийатийлаштэ икшывэ-шамычлан посна пуса-кым почман. Нунын пашашт кугу йэйг-шамычлан мутаймэ огыл,—колэктыв озанлыкчан пайда кондышо лийжэ.

Школын мландыжэ посна гын, тунэмшэ-шамыч пашам тушто шташ тўгалыт гын, могай пашам штыпаш нэргэн правлэньэ дэн кангашыман, тудо мландэ гычат колхозлан кэлшыштэ пайдам налман. Школ мландэц колхозышто альэ мартэ лийдымэ пакча саскам шындап кўлэш. Мландым у шот дэн ўангдыман, ик манап, тўрлө шыныкым штэн ончы-ман. Вара колхоз озанлыкыштат тидэ шыныкым штап лийэш. Колхозысо школым кучаш оксам йалсовэт, альэ КИК пуа, моло роскотшым (кочкаш пукшымо, вургэм, илымэ вэр) колхоз куча.

Колхозысо школышто колхозышто шогыдымо йэнгын икшывыжэ тунэмэн гын, паша штымаштэ, кочмо дэнэ илымэ вэрлаштэ, мастэрскойлаштэ колхозник икшывэ сэмынак коштын, илэн кэртэш. Кочмылан, ик вэрыштэ илымылан тугай икшывэ-шамычын ачашт-авапшт колхоз кассыш оксам гына тўлэн шоган тўгалыт. Колхозышто шогыдымо тарзэ дэнэ йорлын икшывышт-шамычлан йалсовэт альэ рик тўла.

Колхозлан могай школ кўлэш.

Колхозышто 8 ийаш гыч 11 ийаш мартэ чыла икшы-вэ-шамычлан 1-шэ ступэнь школышто ныл пй тунэмман. 12 ийаш гыч 14 ийаш мартэ колхоз рвэзэ школышто кум ий тунэмман.

Тидын дэч посна иктаж шот дэн 1-шэ ступэнь шко-лыш логал кэртдымэ 12 ийаш гыч 14 ийаш кокласэ йоча-шамычым туныктап йа лўмын вэс школ, йа тыгылай

шкoл пэлэн посна тўшка лийман. Тыгай шкoлышто ик ий гыч кум ий мартэ туныкталдэи.

12 ийаш гыч 14 ийаш кокласэ йоча-шамычым чылаш-тым ШКМ-ын пуртаи лийашлык огыл гын, лўмын кур-сым, альэ производство пашалан туныктышо бригадым почман, кудышто илэн (заочно) тунэмашым вийагдыман. Тыгэ вэлэ колэктив озанлыкым вуйлатэн моштышо пашачэ-шамычым йамдылаш лийэш. Тыгэ вэлэ колхозник икшы-вэ-шамыч чыланат мастар пашачэ лийын кушкыт.

Адак икшывэ-шамычын тунэммыштым йэшарэн, кугэм-дэн шогаш колхоз пэлэн библиотэжым, политиклан, радио пашалан, йал озанлык пашалан тунэмэ, физкультурный, драматический кружоклам почман. Вий шутымаштэ икшы-вэ-шамычлан посна клубым шташ гын, утларак сай лийэш. ыльэ.

Колхозышто шкoлым, йоча клубым, кружок-шамычым почмэк ыла штымэ манын, шонаш огэи лий. Икшывэ-шамыч шкoлыш чыланат коштын кэртит, альэ укэ—шо-налдэн налаш кўлэи. Шуко годым тарзын, йорлын икшы-вышт-шамыч чийаш укэ вэрыч тэлэ йўштэ годым, шыжэ дэнэ шоно лавраштэ шкoлыш коштын огыт кэрт.

Колхозлан—шкoлын коштышо чыла икшывэ-шамычым сай чиктымэ нэргэн шоналдаш кўлэш.

Колхозышто шкoл укэ годым, шошкудо йалысэ шкo-лыш коштман гын, икшывэ-шамычым колхоз имнэ дэн шуншыктыман, йоча вийым аралыман.

Адак вэс шотымат шташ лийэш: шкoл улман йалэш пырля илымэ вэрым почаш да, колхоз вий дэн мо кўлэ-шым ситарэн гына шогаш; тыгэжэ утларак йонанлан шотлалдэш.

Ий кўрылтэ туныктымаш.

Ожно крэсаньык рвэзэ шамыч шкoлышто тэлым ту-нэмьт да, кэгэжым шкэ озанлыкыштышт пашам штат

ыльә. Школ паша—озанлык паша дәч, илыш дәч кўрылт шогымо дәнә гына тыгә лийын. Кызыт ындә йөршөш вәс сәмын; тунәмманш, паша штыманш, илыш шот, йўла чыла иктәш ушалдәш. Школ—икшывә шамычлан йал озанлык пашам штыкта, тидә папам вуйлата; кәчын штымә чыла түрлө мәр политик пашам школ ушныдә огәш код.

Колхоз кўргысө озанлык паша дән пырлыа тәлым вәс паша кушкәш—мәр-политик пашалан, культурлан, у йў-лалан тунәмманш ылыжәш. Колхозник-шамыч кнагам тунәмманш тўналыт, газәт-журналым лудыт, кружоклаштә папам штат, түләч молат.

Тидә шот гыч колхозышто паша кўрылтдә талук мучко шталдәш манаш лийәш.

Икшывә шамычын илышышт, тунәммышт, пашашт кугу йәнг шамычын пашашт дән, тунәммышт дән, илышышт дән чот пижын, кылтат шога. Тидә шот гыч школ илыш дәч вараш ынжә код манын, пашажымат кўрылтдә штыман ыльә.

Туныктымо ийым ныл ужашлан: шыжә-тәлылан, тәләшошылан, шошо-кәнгәжлан, кәнгәж шыжылан шәлани йөнәнрак. Нинә ужашт кәкәштә 10-15 кәчә каныманшым штатш лийәш ыльә. Тидә канын гоным тунәмшә икшывә шамычлан тунәммә пашамат, озанлык пашамат штыктыман огыл. Тидә жапыштә тазалыкыштым пәнгыдәмдыман, йоча-шамычым модыктыман, уш-абылыштым кандарыман. Тидым йоча клубәш шукташ утларак йөнән лийәш.

Тыгә ныл кана кужун канымә дәч посна ныл кәчә пашам штән,—визымышә кәчыжлан каныманшым штыман. Кәнгәжым нур пашам вийән штымә жапыштә туныктымым ик тылчынарлан чарнаш лийәш. Икшывә шамыч вийышт шутымо нарә пашам ыштән, шурно ногән налмә гоным коләктив озанлыклан кугу полишым пуән кәртыт.

Колхозысо школын моло школ дәч шкәнжын посна шотшо уло; колхоз паша дән, колхоз илыш дән пәш чот

пижылт шога. Садлан туныктышыма, воспитатэль шамычымат нэш шекланэн шогалтыман. Кэч ик туныктышо, кэч шуко туныктышо лийышт, шанчым шинчышт вэлэ, — йал-озанлык пашам огыт шинчэ гын, колхоз школ пашам кўлэш сэмын виктарэн огыт кэрт. Колхоз члэн дэнэ служышо: агроном, врач, тракторист-шамычлан, ик манаш, школ пашам вийагдэн, икшывэ шамычым сай ончэн кушташ шонышо, мландэ пашам сай шинчычэ чыла активист, партийэтс, комсомолэтс, дэлэгаткэ, пионьэр вожатый, колхозник, колхоз-ўдрамаш-шамычлан туныктышо шамычын пашаштышт полшышым пуэн шогыман,

Тыгэ полшышо - шамычын пашашт моло паша штымэ дэн тōрак шотлалдэш. Туныктышо—икшывэ шамычым туныктымо дэч вара колхозник кокла гыч полшышо шамычын пашаштым виктара, изи йочам кузэ туныкташ кўлэш ойым пуа.

Школысо экскурсий.

Колхозысо школан шкэ колхоз кōргыштō гына пэтырналт кийман огыл. Колхоз школышто тунэмшэ рвэзэ шамычлан моло колхозысо рвэзэ шамыч дэн кылым кучыман. Вэс колхозыш кайман, вэс колхоз гыч шкэ колхозыш кондыман. Тыгэ вара куштыжо илаш, тунэмалл сайрак икшывэ шамыч шкак тагастарэн, крэсаньык икшывэ шамычлан умылтарэн кэргыт.

Колхозлан чакыштырак иктаж тўрлō пабрик, завод уло гын, тушко экскурсийлан кайаш кўлэш. Колхоз, совхоз шамычлан йал озанлык машини кузэ шталдэш, ачалалдэш, йал озанлык сырьо (коваштэ, шэл, йытын, мэж, саска-йэмыж, тулэч молат) сатуш кузэ савырна—ончыктыман. Химический заводын нангайэн, химический ўандыш кузэ штымым ончыктэт гынат пэшак сай лийэш. Вара тудо ўагдышым шкэ участкаш шавэн, опытым штэн ончыман.

Паврик-завод пэлэн палпачэ шамычын икпывыштыв туныктымэ школ уло гын, колхоз школышто тунэмшэ йоча шамычым ик жаплан тушко колтыман, паврик-завод школышто тунэмшэ шамычым колхоз школыш колтыман. Тыгай шот кок могырсо тунэмшэ шамычланат пэлц кугу пайдам пуа.

Пионьэр шамыч-колхозышто.

Икпывэ шамычлан озаплык пашам штымэ дэнат вэлэ огыл,—колхозын мэр палпаштыжат полинэн шогаш күлэнц.

Вара могай мэр пашам икпывэ-шамыч штэн кэртят?

Школынш коштыпашлык изи йоча шамычлан площчаткым почаш ижмэ годым пионьэр дэнэ тунэмшэ икпывэ шамыч площадкэ пакчаштэ йыраг штанц, изи икпывэ-шамычлан модыш штанц полинат. Площчаткэ почылдэнц —воспитатэльнытелан дэжуритлаш полипаш тўгалыт, изи икпывэ шамычым модыктат мойын, эскурсийын наггайат.

Кугурак группышто тунэмшэ икпывэ, пионьэр шамыч тунэмдымэ кугу йэнг шамычым кнагалан туныктэн кэртят. Адак санитар комисыш штэн, пырлыа кочмо вэрыштэ, мончаштэ, түлэч моло вэрэ арулыкым эскэрэн шогэн кэртят.

Түгэ гынат, тидэ альэ шагал. Шуко годым кугу, пайда кондышаш пашаштэ тўнг тўгалтышым икпывэ шапшамыч штат, икпывэ шамыч таратат. Ойлан налаш: шурно локтылшо шарлэн, пионьэр шамыч развэдкым штэн, палэн налытат, шурно локтылшо ваштарэнш крэдалаш тўгалыт. „Кайык кэчым“ эртарат.

Шырчык омартам штылыт, түлэч молат. Субошникым штэн, шкэ колхозланат вэлэ огыл, чумыр липыл йаллан йөршө кугу пашам штэн кэртят, ойлан налаш: корным, кўварым ачалымэ, сурт коклаш пушэнгым шындымэ, түлэч молат.

Тыгай пашам пионьэр шамыч эртак шкэ отряд вий

дэн гына огыт штэ. Шэмэрлан йөршө пашам колхозысо чыла тунэмнэ, тунэмдымэ йоча шамычым шуншйт. Колхозысо пионьэр отряд—колхозысо чыла икшывэ шамычын рудыжб. Отряд ой почэш чыла йоча шамыч колхозын озанлык, культур, политик пашаштыжэ йал озанлыкым сотсиализм озанлыкым савыраш партий дэнэ комсомоллан полшэн шогат. Школ дэнэ пионьэр отряд пашам ик ой дэн штат. Икшывэ шамычым комунизмлан туныктымаштэ тунг пашажэ пионьэр отряд умбалнэ кийа. Пионьэр отряд школ дэн пырля икшывэ шамычын колхоз көргысб пашажым вуйлата. Икшывэ шамычым кугу йонг шамычын пашашкышт шуншэш. Кулак ваштарэш крэдалмэ пашаш чумыра. Вэс кугужанласэ шэмэр шамычын капиталист ваштарэш крэдалмышт нэргэн умылтара.

Пионьэр отряд—колхозысо икшывэ шамычын плышыштым сайэмдышам, ик вэрэш илымэ дэнэ кочмо вэрым штышаш, күлэш сэмын вургэмым чиктышаш вэрыч никб дэч коч колбана. Тунэмнэ икшывэ шамычын канымэ жаныштэ лагэрыым шта, түрлб кружокым почэда. Радиом шында, кином ончыкта. Библиотэким почэш. Йал озанлык артэлыштэ йоча-шамычлан нэлэ пашам, адак моткоч шуко ынышт штыктэ, сурт кокласэ паша дэн ынышт орландарэ, манын чот эскэрэн шога.

Ик манап, пионьэр отряд школ дэнэ пырля колхозысо икшывэ шамычлан чыла плышым, пашам, тунэмманым почэш, күлэш корно дэн виктара. Кок арныа кутышан каныш годым икшывэ шамычын кумылыштым нблталын, илышым ылыжта, уэмда; модыш касым, модмашым, спектаклым шта, радиом шында, кином ончыкта, тулэч молат.

Йочан пашажым, вийжым кузэ аралаш.

Октябр рэволүссий дэч ончыч крэсаньык озанлыкыштэ икшывэ-шамыч кугу, нэдэ пашам штэн илэныт. Шым

пйаш ўдыр талукаш шолыжым, альэ шужаржым кидэш нумал коштын; Шултыш киндэ вэрыч кулакын йочажым ончэн илэныт; изи икшывэ шамычак нум йыгэныт; шэлыштыныт, нумалыныт, вўдым нумалыныт, кўтўм кўтэныт; пакча¹ кўргыштат, нур пашаштат, кугу йэиглан полнэныт. Изи икшывылан шкэ суртысо пашажат нэлэ лийын, кулак дэн тарзылыкэш илымаштэ утларак йёсланэн.

Икшывэ шамычын тыгай пашашт шэмэр кресаньык озанлыклан, тугак шкаланышт пайдам нуэн кэртин мо вара? Изи икшывэ кэч кузэ тыршыжэ,—садак кугу йэиг нарэ ыштэн ок кэрт, озанлыкланат кугу пайдажак огэни лий. Икш шудэ нэлэ пашам штыман —нўргё йэигын кал-кылжым, тазалыкшым чот дунчырта. Тидын дэч посна, суртышто нэлэ пашам штымэ дэн, адак пошкудо попан дэнэ тарзылыкэш илымэ дэн у пашалан нимоланат тунэмын кэртин огыт ул. Ачашт-кочашт туныктымэ сэмын илэныт, кочашт-кугузэ кочашт туныктымэ сэмын илэныт. Шкэ тугэ илэныт да, икшывэ шамычымат тошто сэмынак влаш туныктэныт.

Кызыт мэмнан йал озанлыкна йёршўш вэс сэмын шталдэш. Шкэт тыгыдэ озанлык шамыч кугу, колэктив озанлыкыш ушнат. Тыгай озанлыкынитэ чыла паша вэс сэмын шталдэш. Айдымын нэлэ пашаштэ машин шамыч алмаштат. Йал озанлык пашашкэ машиным пуртымэ дэн айдымын вийжэ шагал кайа. Тугэ гынат, тидэ пашалан тунэман, ончылкоч йамдылалтмаш кўлэн; машиным виктарэн, машиным кучылтын моштыман. Кугу колэктив озанлык сай тунэмнэ, йал озанлык шанчым шинчышэ пашачым: агрономым, трактористым, тулэч молым утларак да утларак йодын шога.

Садлан колхозышто йочан пашажат вэсэмэн. Икшывэ шамычым вий шутыдымо, нэлэ пашан ындырымэ олмэн,—машин дэн пашам шташ туныктыман; машин дэн штыманшэ вийыштат араралтшэ, паша лэктынышт озанлык-

ланат пайдам кондыжо. Кызыт вэт поньэр отряд дән школжат тидымак шонат, тышкак дуншат.

Икшывэ шамычлан вийышт шутымо сэмын гына пашам штыктыман. Вий шутымо пашам штэн изи икшывэ пэнгьдэмэш, — нэлэ паша дән локтылалдэш.

Икшывэ шамычын тазалыкыштлаи энгэк кондышалак пашам йөршөш штыктыман огыл.

14 ййаш дэч изи йочалан куралаш, утларакшым пэшкыдэ мландым куралаш, сава-дэн шудым солаш, сапондо дән шийаш, кид дән ўдаш, пум шэлынташ огэш йөрө. 12 ййаш дэч изи йоча шамычлан машин дән нимогай пашамат штыктыман огыл. 12 ййаш гыч 14 ййаш кокласэ йоча шамычлан шинчын коштман машин дән гына (шудо удырмо мойын) пашам шташ лийэш. 14 ййаш гыч 16 ййаш кокласэ йоча шамыч шуншо вийан машин дән пашам штэн кэртыт. Тугэ гынат, сагатлан ныл километр дэч коч коштман ынкэ лий. Машиныште шинчымэ вэржэ пашачылан кэлшышэ гын, содор коштно машин дэнат шташ лийэш.

Тратыр дән паша штыманште пужлышо шўлыш дән шўлаш вэрэштэш. Адак двигатэль ырыкта, мўгыра. Трактыр виктарымэ паша рвэзэ йэнгын тазалыкшылан энгэ-кым копда. Садлан тидэ пашам 18 ййаш дэч изилан шташ ок йөрө.

15 ййаш дэч изи йоча шамычлан 16 килограм дэч нэлэ нумалтышым нумалаш, шудым, кытам, тэрысым шаньык дән опташ, шылыжлан кугу нэлэ логалипаш тудэч мола пашам штыман огыл.

Тугак минэрал ўангышымат, шурно локтылшо ваштарэш кредалмэ йадымат икшывэ шамычлан кышкыкташ ок йөрө. Нунын көргө ўзгарышт кугу йэнгын гай пэнгьдэмшэ огыл, тыгай шўлыш дән шўлэп локтылалт кэртыт.

Кугу ййэг шамыч дән пырля ушгэ, кап-кылгэ вий патыр штыман пашамат икшывэ шамычлан штыктыман

огыл. Икшывэ йӑнлан, рвэээ йӑнлан кугу йӑным поктӑн шуаш пӑш йӑсӑ. Шукташ тӑчӑн штымыжӑ дӑн шкӑ вийжым тодылмо сӑмын локтылӑш. Чыла икшывӑ шамычланат йӑдым нимогай пашамат штыктыман огыл. Тугак чот йӑштӑ годымат пашаш лукташ огӑш лий. Кӑнӑжым чот шокшо жапыштӑ эрдӑн 9 шагат дӑч ончыч, кӑчывалым 4 шагат дӑч вара ижӑ пашам штыман; кӑчывал шокшо жапыштӑ икшывӑ шамычым пашаш ындырыман огыл.

Пӑш вӑдыжгӑ альӑ пуракан пӑртыштӑ, лӑшкыманштӑ, кырыманштӑ, моткоч чот волгыдыншо альӑ пычкӑмынштӑ, адак кап-кылан кӑлшыдымӑ вӑрыштӑ икшывӑ шамычлан пашам штыкташ ок йӑрӑ.

Паша штышӑ икшывын вургӑмжӑ куштылго, вольна лийжӑ. Кӑнӑж шокшо годым пӑрйӑг йочагӑ, ӑдыр икшывӑгӑ ик трустик дӑнак пашам штӑн кӑртыт, тӑлым—ужгам, портышкӑмым чийман. Тӑлым ик гай пашамштӑ йоча-шамычым кӑнӑжымсӑ дӑч кӑчык жап ыштыктыман.

Ӱдыр икшывӑ шамычым икӑныштын тылзан шумо жапыштӑ папа гыч йӑршӑн корандыман.

Икшывӑ шамыч кӑчӑгут мызар шагат вара пашам штӑн кӑртыт?

8 ийаш гыч 12 ийаш кокласӑ икшывӑ шамыч кӑчӑгут 2-3 шагат пашам штӑн кӑртыт.

12 ийаш гыч 14 ийаш кокласӑ йоча шамыч—4 шагат; 14 ийаш гыч 16 ийаш кокласӑ икшывӑ шамыч—6 шагат. Тидын дӑч посна нуно 2-3 шагат шкылышто тунӑмыт.

8-10 ийаш икшывӑ шамычлан пашам 2-3 шагат чарныдӑ шташ йӑсӑ, нӑлӑ. Садлан кажнӑ шагат почӑш иктаж минутлан канымашым пуман.

7-8 ийаш икшывӑ шамычлан ик шагат жап дӑч коч чарныдӑ пашам шташ ок йӑрӑ; 11-12 ийашлан—шукорын 2 шагат; 13-14 ийашлан—2 шагатат пӑлӑ; 15-16 ийашлан—3 шагат. Икшывӑ кунар изирак,—шагат кокласӑ канымашым тунар утларак штыман. 15-16 ийаш икшывӑ шамычлан

канымашым паша штымэ кажнэ шагатлан 18-24 минут штыман. 12-14 ийаш икшывэ шамычын паша штымэ дэн канымэ шагатышт ик гай (жап) лийман. 8-10 ийаш йоча шамычым паша штымэ шагатышт дэч кум пашаш шукур-рак каныкташ күлэш.

Колхозысо икшывэ шамычлан паша штыктымэ тидэ правилама врач шамыч штэныт. Вара икшывэ шамычын тазалыешым аралшэ Наркомздрав пэлэнсэ Институт комис кэлшышылан шотлэн, пэнгыдэмдэн.

Садлан, тидэ правилым шуктыдэ кодаш, пужгалаш, вэсэмдаш нигузэат огэши лий.

Аза, изи икшывэ—кушкэш, пэнгыдэмэш. Кушкаш, пэнгыдэмэш шуко вий күлэш. Тудын лужат сэнгыдэмшэ огыл; кал-кылжат вийым шынден огыл; уш-акылжат пэнгыдэман шуын огыл,—вий шутыдымо пашам штыктэн, тазалыкшым локтылат, сай айдэмэ лийпашым чараклэт.

Тидэ правила шамычым шуктэн шогымаштат икшывэ шамычын тазалыкыштым ий йэда врачлан ончыктыман. Икшывылан мөгай паша, кузэ кэлша, тэргэн шогыман. Йужо икшывылан ик түрлө паша ок кэлшэ гын, вэс түрлө пашаш шогалтыман. Тидым шошо пашаш пурымо дэч ончыч шташ күлэш. Шагал вийан, вишкыдэ вүран начар йоча шамычым куштылго пашаш шогалтэн,—кэнгэж коч төрланэн шуаш йоным штыман.

Тидын дэч посна колхозысо икшывэ шамычым пашам штымэкышт лумын канаш штымэ плончадкыш модаш, канаш, кэчэ йол ваннэ налани, йуштылани, кугурак икшывэ шамычшым санаторийыш, канымэ пөртыш колтымани.

Икшывэ шамычын сурт кокласэ пашашт.

Йал озанлык артэлышштэ пакча көргө мландэ, ушкал, тыгыдэ волык, сурт кайык шкэтын, посна кучымашешак кодэш.

Тидэ пашам көлан вара утларакшым шташ вэрэш-

тэш? Йэшыштэ кугу йэиг шамыч-ача, ава, иза-ака колхоз пашам штат. Икшывэ шамыч кўшнӧ омчыктымo правила почэш колхоз пашам изиш вэлэ штат. Пакча дэнэ сад кӧрго, вольык дэнэ сурт кайык ончымо, йасли укэан колхозышто аза ончымо пашам утларакшэ изи икшывэ шамыч ўмбаk кудалтат, манын, вигак ойлаш ок лий шонэда мо? Лийэш, тыгай папа чыла изи икшывэ ўмбаk возэш.

Тыгэжэ колхоз пашам правила почэш штыктымат икшывэ шамычлан нимогай пайдам огэш пу. Садлан, тидын ўмбалан йэшартыш шот дэн икшывэ шамычын сурт кокласэ пашаштымат эскэрэн шогыман. Тудлан-йалсовет пэлэнсэ папа аралымэ сэксий воктэн изи икшывэ шамычын пашаштым аралаш посна подсэксий шталдэш.

Тидэ подсэксий вуйлатышэ шамычлан йал уполномочэный шамычым шогалтат. Нунын дэч посна адак врач, ОНО, парти дэнэ комсомол йачэйкэ, пионьэр отряд, школ, колхоз правлэнэ кооператив, „Йоча тан“ ушэм, культурно-просвэтитэльный, тулэч моло общэствэ гыч прэдставитэль шамыч пурат.

Йоча подсэксий-йалсовет дэнэ туныктымo папа ончышо пӧлка вуйлатымэ почэш пашам шта.

Подсэксий-крэсаньык озанлыкыштэ тарзылыкэш илышэ икшывэ шамычын папаштым эскэрэн тўгалэш. Тугэ гынат, сплошной колэktivизатсий шарлыдымэ районлаштэ тидэ вэлэ лийэш. Сплошной колэktivизатсий шарлыман районлаштэ изимат, кугумат вэт тарлэн штыкташ огэш лий. Мастер пашачым вэлэ тарлаш лийэп.

Изи икшывэ шамычын папаштым аралшэ подсэксий-совет властын органыштан, папа инспэксийлан, адак пропсойузлан икшывым пызырэн илымэ ваштарэш крэдалаш полша.

Тидат вэлэ огул,—ачашт-авашт изи икшывылан нэлэ пашам ынышт штыктэ, пэкуныш налшэ шамыч изи икшывым ынышт пызырэ, эргылыкэш налмэ амал дэн тар-

зым ынышт кучо, маньнат, подсэксий эскэрэн шогаш тўналэш, тыгай ваштарэш вийан крѣдалэш.

Подсэксий—тарзылыкѣш шогыпо икшывѣ шамычым учотын налѣш, договорым штыкта. Пашам налмѣ годым пѣрвѣйак тарзѣ дѣнѣ йорлын икшывынцтым налѣш, манын, эскэрэн шога. Подсэксий-йѣшыжѣ дѣч чылт ойырлыдѣ, права налѣшлан гына тарзылыкѣш пураш тѣчынѣо лишѣнѣтс йоча ваштарэш крѣдалѣш, тыгай икшывым пашам ок налыктѣ.

Икшывѣ шамыч мызар ийаш гыч тарзылыкѣш кайѣн кѣртѣт.

Шѣмѣр крѣсаньык озанлыкыштѣ (кулакыныштѣ огыл) пашам тарлѣн штыктымѣ нѣргѣн 1929 ийын ийулын 11-жѣ жаплан лукмо правила почѣш 12 ийаш дѣч изи икшывылан тарлымѣ пашам йѣрнѣш шташ огѣш лий. 12 ийаш дѣч кугурак икшывѣ шамыч тарѣш кайѣн кѣртыт, тугѣ гынат, инспѣктор труда дѣч кагазым налѣш кѣлѣш.

14-18 ийаш икшывѣ шамычланат нѣлѣ, вий шутыдымо пашам шташ огѣш лий.

18 ийаш дѣч изи икшывѣ шамычланат пашам йѣудым штыктыман огыл.

Сурт кокласѣ ѣдрамаш пашачѣ нѣргѣн лукмо закон почѣш аза ончаш 16 йаш дѣч кѣшкыла гына налѣш лийѣш. Сурт кокласѣ пашам 14 ийаш гыч (чылт илашыжѣ вѣр укѣан икшывым, инспѣктор труда шѣда гын,—12 ийаш) вѣлѣ штыкташ лийѣш. Кулак озанлыклан 16 ийаш дѣч кугум гына (чылт илаш вѣр укѣан тулыкым, инспѣктор труда шѣда гын—14 ийаш гыч) налѣш лийѣш.

Йочам кѣлан ончыман.

Колхозышто йочам кѣлан ончыман-йѣшыжлан, альѣ чумыр колхозлан?

Тыштѣ йал-озанлык артѣль дѣнѣ комуным ойраш пѣрна.

Иал-озанлык комун члэнын йоча шамычыптым 16 ийаш мартэ комун окса дэн ончэн куштап кўлэш ыльэ. Йужо комунышто тыгак штат—йоча шамычым пукшат, чиктат, тулэч моло кўлэш ўзгарланат оксам пуат. Тидлан озанлык ий тўнгалмэ годымак йоча шамычым ончалш кунар окса кайшашым комун правлэньэ шотла. Тыгэ вара чылт комун вий дэн ончалдэш.

Йоча шамычлан пашадарым кузэ тўлаш.

Йоча шамычым колхоз-комун чылт шкэ вийжэ дэн ончалш тўнгалэш гынат, нунылан пашадарым тўлыдэ огэш лий.

12 ийаш дэч изи йоча шамычлан пашадарым кпдышкышт посна-посна пуман оғыл. Нунын штэп налманштым чыла йоча шамычым кучымо пашани (школлан, йоча садлан, йаслылан, тулэч молыран) колтыман. Тидэ оксам колхозын икшывэ шамыч ончалш ойрымо оксамкыжэ ушыман. Озанлык ий пытымэк тидэ окса куцко кучылтмо нэргэн правлэний отчотым пуа.

Нунылан пашадарым молаи тўлашыжэ. Вэт нуным колхоз онча. Нунын пашадарынт садак вэт шкэныштым ончалш кайа?

Пашадарым тўлэт гын, икшывэ шамычат кугу йэн сёмынак кумыл нрлталдын пашам штатш тўнгалыт. Правлэний отчотым штымэк нунын пашанит колхозлан могай пайда пумы палэн налыт гын, икшывэ шамыч пашанкэ адакат вийанрак пижыт, чотырак тыршани тўнгалыт.

Правлэнийын ончыклык жаплан окса кучылтмо-пурымо нэргэн смэт штымэ годым икшывэ шамычымат шүшшман, нунымат полишыктыман. Тыгай шот нунын ончыклык пашаштым вийагда.

12 ийаш гыч 14 ийаш кокласэ икшывэ шамычын пашадарыштым йэшыштын кидыш пуман. Молаи манат гын, вэт альэ шуко колхозлаштэ икшывэ шамычым колхоз чылт шкэ вийжэ дэн ончэн ок кэрт. Тыгай икшывэ

шамычым ачашт-вашталан шкэ пашадар ўмбачышт он-
чап вэрэштэп. Икшывыжын пашадаржэ йэшлан кугу
полыш. Садлан йэш кидыш нумо шотлан толэш. 14 ийаш
дэч кўшкылажэ шкэ кидышкышт налын кэртыт.

Икшывэ шамычлан пашадарым кузэ вара пуаш.

Икшывэ шамычлан ик гай пашалан пашадаржымат
ик сэмын пуман. Тугэ гынат, тыштэ нуно кугу йэнг дэч
шагал налыт. Молан манат гын, нуно вэт пашажым кугу
йэнг дэн тёр, кэчэгүт огыт штэ, шагатышт мёнгырак лийэш.

Йоча пашалан сдэлышнынш итани ок лий. Сдэлыши-
нынштэ икшывэ шамычтўргоч утыж дэн тыршаш тўгалыт,
тыгэ нуно тазалыкыштлан энтэжым кондэн кэртыт.

Кулак икшывэ дэн кузэ лийаш.

Кулакын йочашт шамыч шкылыш тунэманш пурат да,
шккол, пионьэр отрэд, комсомол, совет обществэнность пу-
шэш варнат, нунын ой йўмак нурэн кайат. Шукыжо го-
гым тидэ массын ойжо сэга, кулак икшывэ шамыч шкэ
йэшпышт дэч ойырлашат кайат.

Тыгай икшывэ шамычым мом ышташ? кугу йэган
колхозыш, альэ изи икшывэ колхозыш, пионьэр отрэдыш
пурташ дийман мо?

Моско олаш лийшэ колхозысо пионьэр шамычын сйэз-
дэш (1930 ийын апрэлышштэ) Нижневолжский кундэм гыч
толшо пионьэр тыгэ ойлен:

„Мэ кулакын икшывышт шамычым пионьэр отрэд коч
вэс айдэмым штэна. Мэ нуным тыгай условий дэн шкэнан
комуныш пуртэна: мэман дэк толынат гын, ачат йодмым
огыл—тўрыс мэман йодмым шуктэн шого“.

Ўлыл Йул гыч толшо пионьэрын мутшылан чыла
дэлэгат шамыч орыныт. Кулак икшывылан кунам ўшанап
лийэш? Ала нуно права налшашлан вэлэ пашам сай
штышыла койыт? Сйэздыштэ Круцкайа йолташат лийын.

„Ожно, библий туныктымо почэш илымэ годым шым алмаштыш (поколэншй) мартэ ача-ава вэрыч шочшыштлан вуйын шогыман манын шотлэныт. Мэ тидын дэн кэлшэн огына кэрт. Ачажэ-аважэ могай улмым огыл, — мыланна йэнгын шкэнжын могай улмыжым палэн налаш кўлэш“.

Чын, кулакын эргыжлан эртак мутлан гына ўшанап ок лий. Тудым шэклаваш кўлэш: кузэ папам шта, кузэла койэш. Кулак шамычын чыла икшывыштым налман огыл, — йэшыжэ дэч чылт ойырлышым гына налман.

Комсомолэте шамыч дэч ойым йодаш кўлэш. Укэ гын, пионьэр шамыч ондалалт кэтыт, нуно вашкэрак пнванат.

Кулак йоча коклашгэ-уло чонжо дэн мэмнан вэлкэ шогышат, права налашлан гына пураш тóчышат уло. Тидым пэн вашкэ налаш лийэш.

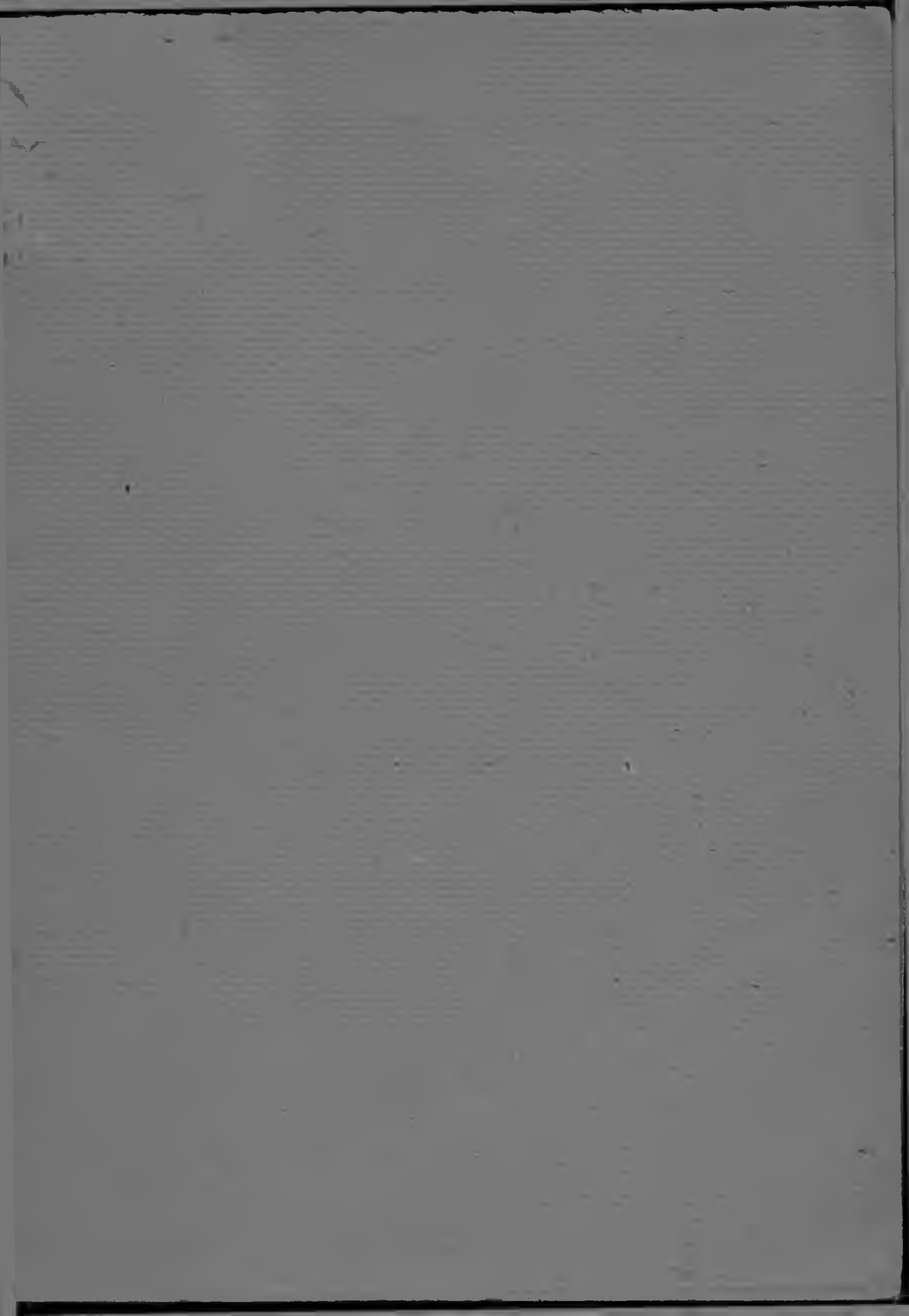
Крупскайа йолташ лишэнэте йоча шамыч дэч писмам налмыжэ нэргэн ойла: „Мэмнам шўкалаш тўнгалыт гын, мэ клас тушман могырыш кайэна“ манын йужыжо возат. Чын, тыгай икшывэ шамыч права налшаш вэрыч вэлэ чойаланат. Кокла гыч сай икшывэ шамыч дэчат писма пура. Ик торгайшэ йэнгын эргыжэ ачажым чарэн-чарэн сэгэн кэртын огыл, ачажым арэстовайэн нангайэныт, писмаштыжэ: „Мый кугу лийам гын, комунист лийам, моло шамычымат партийыш шупшаш тўнгалам“ манын возэн.

„Уло чон дэн мэмнан паша вэлкэ шогышо икшывэ шамычым шўкалман огыл, шэкланэн налын пуртыман, тудын мутшым пашаптыжэ тэргыман“ манын, Крупскайа йолташ мутшым кошартэн.

С. А. З а р е ч н а я. — „Дети в колхозе“.
В переводе на марийский язык.
Перевел Рябин ов.

Отпечатано в 7 типографии Маробиздата

00-21-4099/54

Якшэ 35 ыр.

48789

	Мар. л.
	3-319
	<u>59102</u>